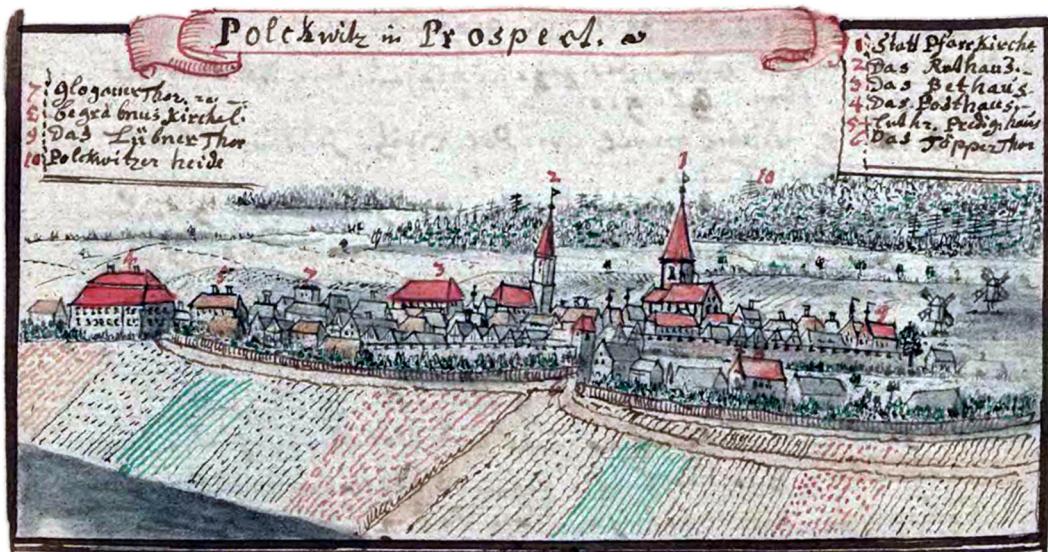
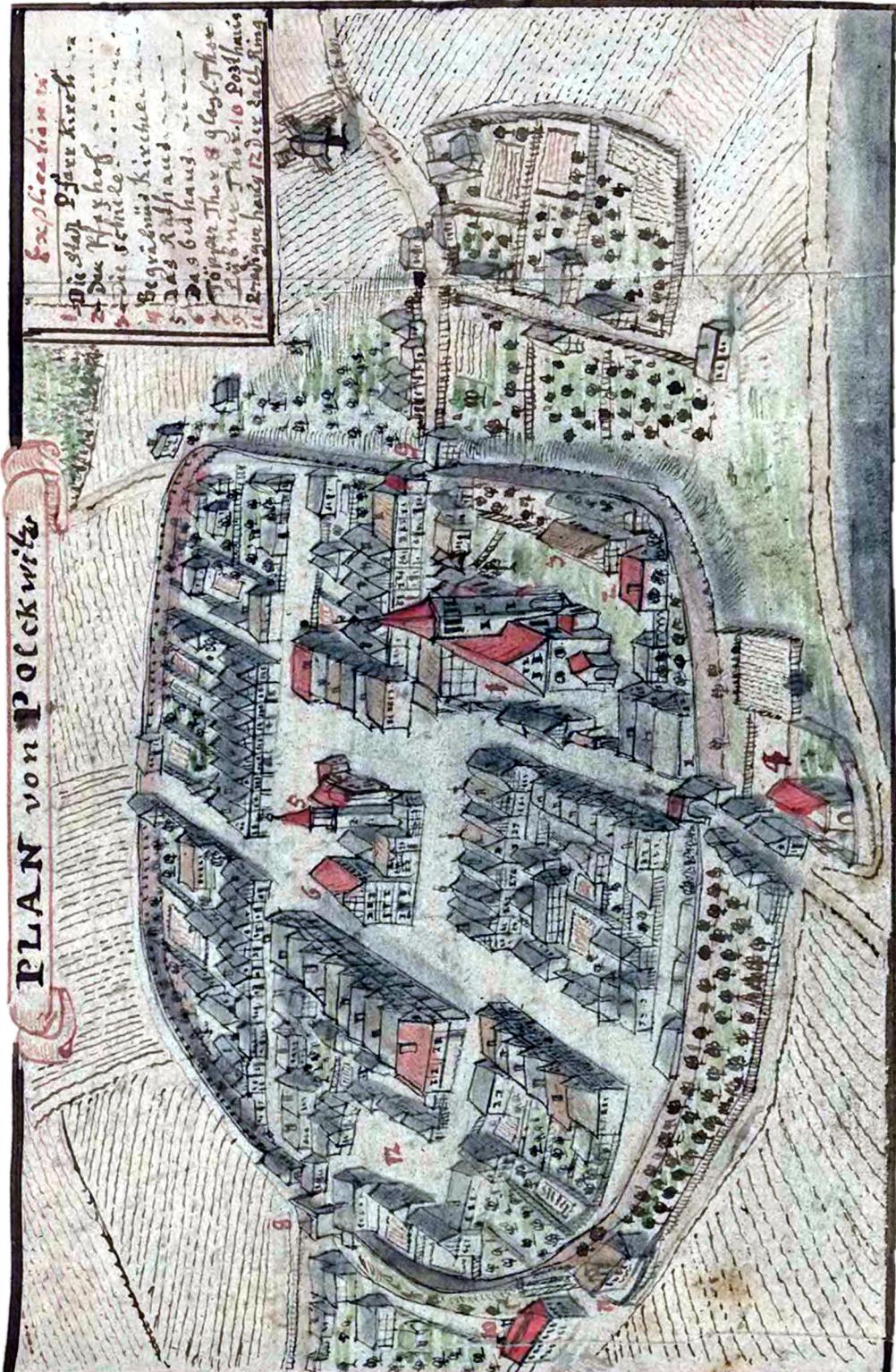

Marian Gabrowski

Polkowice
w opisie
Friedricha Bernharda Wernera

PLAN von Pöckwitz

POLKOWICE
W OPISIE
FRIEDRICH A BERNHARD A WERNERA

Errata

Na stronach 5, 34 i 46:

zamiast *Nowa Wieś Legnicka* powinno być *Nowa Wieś Lubińska*

Na stronie 34:

zamiast *Gross Heintzendorf* powinno być *Gross Heinendorf*

MARIAN GABROWSKI

POLKOWICE
W OPISIE
FRIEDRICHА BERNHARDА WERNERA

NAKŁADEM WŁASNYM AUTORA
POLKOWICE 2022

Copyright © by Marian Gabrowski, Polkowice 2022

Wydawca:

Marian Gabrowski
marian.gabrowski@gmail.com

Na okładce kolorowe reprodukcje ilustracji z wnętrza niniejszej publikacji:

str. I – ilustracja 8;
str. II – ilustracja 5;
str. III – ilustracja 4;
str. IV – (u góry) ilustracja 10 oraz (na dole) ilustracja 12.

Tekst, tłumaczenia, opracowanie graficzne, projekt okładki, skład:

Marian Gabrowski

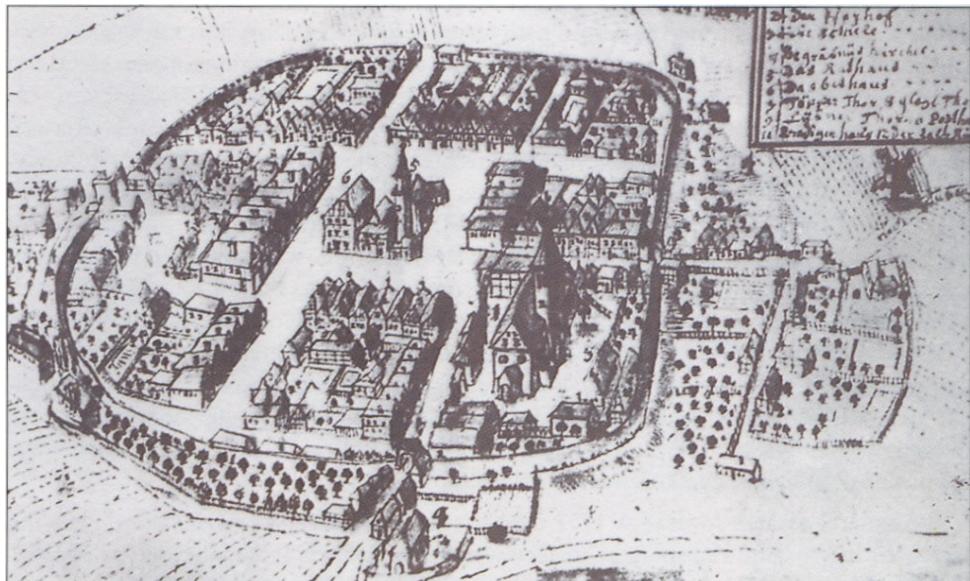
Transkrypcja fragmentów rękopisów Friedricha Bernharda Wernera:

Ullrich Junker

ISBN 978-83-963034-4-8

SPIS TREŚCI

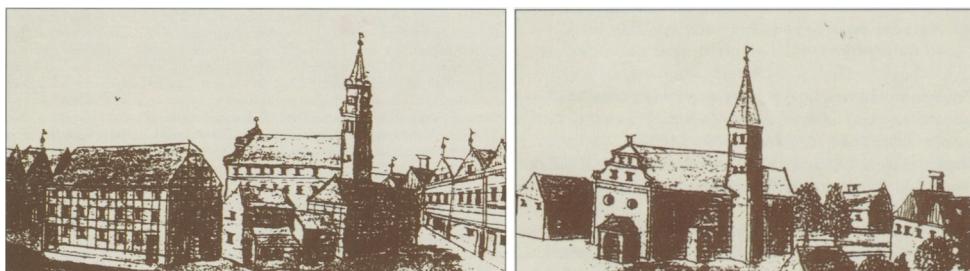
Wstęp.....	7
1. Rysunki Polkowic.....	11
1.1. Plan Polkowic z lotu ptaka.....	11
1.2. Panorama Polkowic.....	17
1.3. Kościół parafialny.....	21
1.4. Ratusz i dom modlitwy.....	23
1.5. Ostatni widok miasta.....	27
2. Opis Polkowic.....	29
3. Opisy miejsc i miejscowości z terenu dzisiejszej gminy Polkowice.....	33
3.1. Arnsdorf (Kaźmierzów).....	35
3.2. Dammer (Dąbrowa).....	36
3.3. Eisenmost (Żelazny Most).....	37
3.4. Fauleteich (Zgniły Staw).....	38
3.5. Gülichen (Gilów).....	39
3.6. Gussitz (Guzice).....	40
3.7. Heintzendorf (Jędrzychów).....	41
3.8. Herbsdorf (Sobin).....	42
3.9. Krichheide.....	43
3.10. Kummernig (Komorniki).....	44
3.11. Musternich (Moskorzyn).....	45
3.12. Neudorf (Nowa Wieś Legnicka).....	46
3.13. Neufuhrwerk.....	47
3.14. Neuguth (Nowy Dwór).....	48
3.15. Neumühl.....	49
3.16. Nieder Polckwitz (Polkowice Dolne).....	50
3.17. Parschau (Barszów).....	51
3.18. Petersdorf (Pieszkowice).....	52
3.19. Polckwitz (Polkowice).....	53
3.20. Polckwitzer Heide (Las Polkowicki).....	54
3.21. Suckow (Żuków).....	56
3.22. Tarnau (Tarnówek).....	57
3.23. Trebitsch (Trzebcz).....	58
3.24. Zauche (Sucha Górna).....	59
Bibliografia.....	60

1. Polkowice z połowy XVIII w. Źródło podpisu i reprodukcji rysunku Wernera: W. Machnicki, *Historia Polkowic*, [5] s. 33.

2. Polkowice w 1757 roku. Źródło podpisu i reprodukcji rysunku Wernera: W. Machnicki, *Historia Polkowic*, [5] s. 43.

3. Ratusz z 1757 roku oraz Kościół św. Michała Archanioła z połowy XVIII w. Źródło podpisu i reprodukcji rysunku Wernera: W. Machnicki, *Historia Polkowic*, [5] s. 42 i 32.

Wstęp

Jeśli interesuje nas XVIII-wieczny wygląd Śląska, to niewątpliwie najwięcej informacji na ten temat dostarczą nam rysunki Friedricha Bernharda Wernera (1690-1776), zawarte w jego monumentalnym dziele *Topographia Silesiae*. W tym pięciotomowym rękopisie, uznawanym za największe dzieło jego życia, zawarł on niespotykaną gdzie indziej liczbę rysunków ukazujących tutejsze ziemie i ich miasta, kościoły, siedziby zakonne, rezydencje wiejskie, pałace i zamki. Poza tym zamieszczone zostały tu również opisy objaśniające ilustracje i historię poszczególnych miejscowości. Choć już samo stworzenie tego dzieła wymagało olbrzymiego nakładu pracy, to dodatkowo na przestrzeni lat ten kilkutomowy rękopis został przez autora jeszcze trzykrotnie przepisany, a zawarte w nim setki rysunków za każdym razem przerysowane. Te przerysowane widoki za każdym razem różnią się szczegółami i czasami nie wiemy, który z nich wierniej oddaje ówczesną rzeczywistość. Choć nie wszystkie z tych rękopisów dotrwały do dziś, to nie ulega jednak wątpliwości, że wkład Friedricha Bernharda Wernera w naszą możliwość poznawania dawnego wyglądu poszczególnych miejscowości ówczesnego Śląska jest nieoceniony.

W rękopisach tych natrafimy też na rysunki i opis Polkowic. Współcześnie najbardziej znaną publikacją opisującą losy tego miasta jest wydana w 1998 roku *Historia Polkowic* Wojciecha Machnickiego. Wśród licznie prezentowanych tam archiwalnych grafik i fotografii znajdziemy także kilka powstałych w połowie XVIII wieku rysunków Friedricha Bernharda Wernera (patrz ilustracje 1-3). Widzimy tu plan i panoramę miasta, a także ratusz i kościół św. Michała Archanioła.

Niewątpliwie na grafiki te natrafił każdy, kto choć trochę interesuje się historią Polkowic. Może się więc wydawać, że te wernerowskie przedstawienia miasta od dawna są wszystkim dobrze znane. Jednak kiedy spojrzymy na reprodukcję planu miasta (ilustracja 1), to w jej górnym rogu dostrzeżemy fragment legendy, której nie jesteśmy w stanie odczytać w całości. Co ciekawe w rękopisie Friedricha Bernharda Wernera także i panorama miasta (ilustracja 2) opatrzona jest podobną legendą.

Jakiś czas temu postanowiłem nieco dokładniej zapoznać się z tymi kilkoma rysunkami ukazującymi dawne Polkowice. Realizacji tego pomysłu sprzyja fakt, że współcześnie skany *Topographia Seu Compendium Silesiae*, a więc tego rękopisu Friedricha Bernharda Wernera, z którego pochodzą te reprodukcje, można przeglądać w dostępnych przez internet zasobach Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego¹.

Co ciekawe również berlińskie Tajne Archiwum Państwowe Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego posiada w swoich zbiorach rękopis tego samego autora, noszący tytuł *Topographia Seu Prodromus Principatus Silesiae*, gdzie zawarte są podobne rysunki przedstawiające Polkowice². Przy czym w obu przypadkach są to rękopisy, a więc szczegóły na każdym z zawartych w nich rysunków są nieco odmienne. Jednak w znanych mi publikacjach nigdy nie nie natrafiłem na weduty z rękopisu przechowywanego w Berlinie, są więc one niemalże nieznane.

Z kolei w niektórych niemieckich przedwojennych wydawnictwach można natrafić na reprodukcję jeszcze innego widoku Polkowic autorstwa Wernera (patrz np. ilustracja 6). Rysunek ten znajdował się w trzeciej edycji rękopisu *Topographia Silesiae*³, z której zachował się niestety tylko drugi tom, przechowywany dziś w Archiwum Państwowym we Wrocławiu.

Nie udało mi się natrafić na reprodukcję widoków z tzw. egzemplarza księciańskiego, którego tom zawierający opis Polkowic uznaje się dziś za zaginiony.

Przy czym najbardziej znane dzieło Friedricha Bernharda Wernera, a więc zawierające liczne rysunki *Topographia Silesiae*, nie jest jednak wyłącznie skarbnicą widoków, stanowi bowiem całość złożoną z obrazu i tekstu⁴. Mimo to z rękopisów tych powszechnie znane są tylko rysunki dotyczące Polkowic, a dotychczas chyba nikt nie opublikował tłumaczenia zawartego tam opisu miasta (patrz np. ilustracja 17). Postanowiłem więc to zmienić i w niniejszym opracowaniu zamieszczam tłumaczenie opisu miasta. Dodatkowo zawarłem tu też charakterystykę miejscowości

1 Jest to redakcja (egzemplarz) dawnej Pruskiej Kamery Wojennej i Dominialnej we Wrocławiu. Oryginał zawierającego opis Polkowic piątego tomu przechowywany jest dziś w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego, Oddział Rękopisów; sygnatura IV F 113 b wol. 3.

2 Jest to tzw. egzemplarz berliński (redakcja prudnicka), czyli własny (prototypowy) Wernera. Jego oryginal znajduje się dziś w *Geheimes Staatsarchiv der Preussisches Kulturbesitz* w Berlinie; sygnatura XVII. HA, Rep. 135, Nr. 526-5.

3 Mowa tu o redakcji dawnej Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu (tak zwany egzemplarz biblioteki Rehdigera).

4 A. Marsch, *Friedrich Bernhard Werner (1690-1776)*, [8] s. 23.

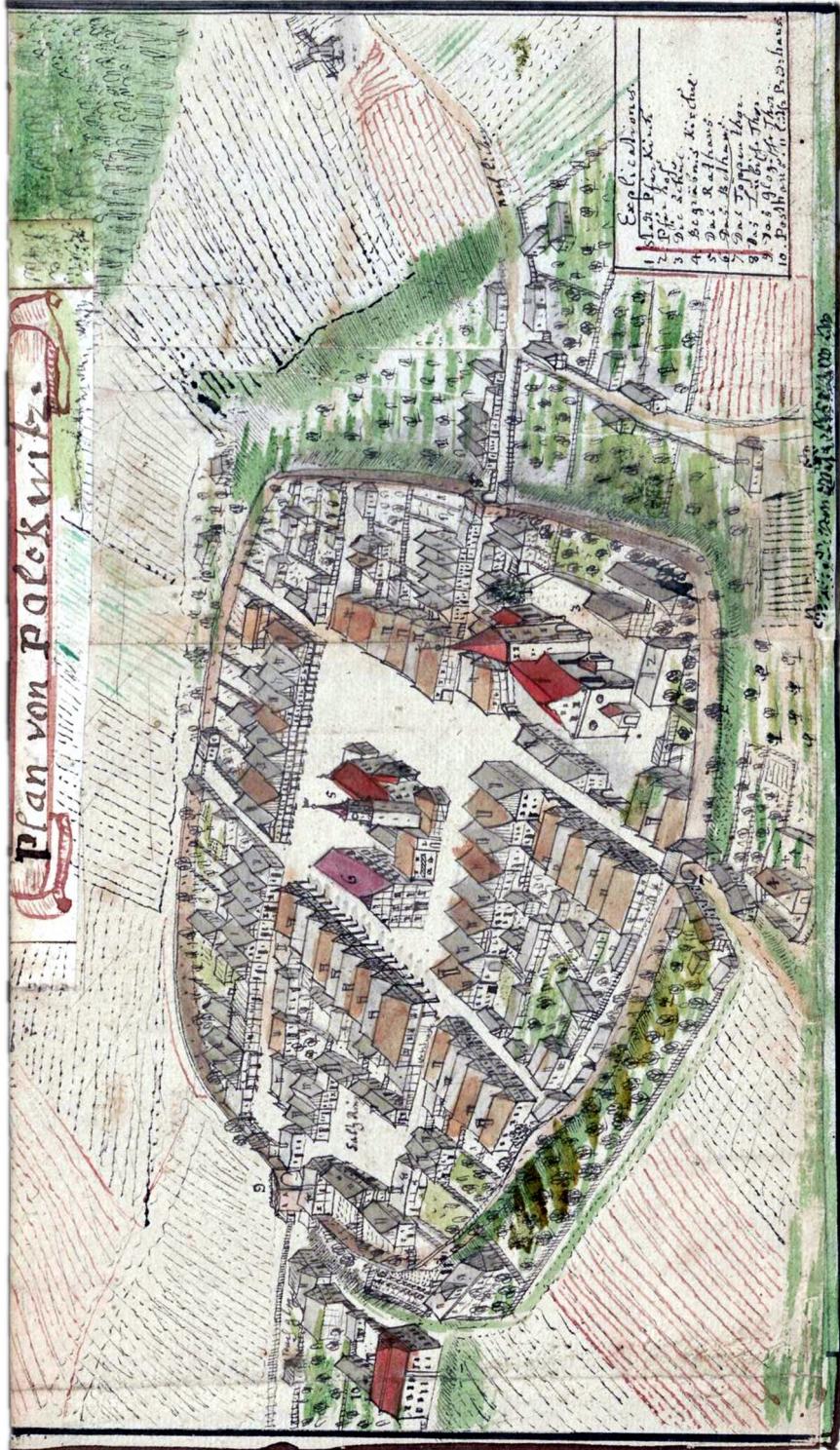
z najbliższej okolicy, za którą umownie uznałem tereny wchodzące w skład dzisiejszej gminy Polkowice⁵.

Jednak nie tylko w *Topographia Silesiae* natrafimy na wernerowskie przedstawienia Polkowic. Jedną grafikę ukazującą polkowicki rynek (patrz ilustracja 14) Friedrich Bernhard Werner zamieścił w swoim opracowaniu przedstawiającym śląskie domy modlitwy, znanym pod nazwą *Bethäuser*, zaś na jeszcze jeden widok miasta (patrz ilustracja 16) można natrafić w tzw. *Pamiętniku z podróży* z 1760 roku⁶.

Niniejsze opracowanie jest próbą całościowego spojrzenia na to, jak Friedrich Bernhard Werner opisał Polkowice. W znanej mi literaturze zazwyczaj przedstawia się jedynie, jak autor ten miasto to narysował. Jednak liczne z rysunków opatrzone legendą, a całość uzupełniono krótkim opisem. Warto więc nieco dokładniej przyjrzeć się tym rękopisom!

-
- 5 W tym miejscu chciałbym za okazaną mi pomoc podziękować Panu Ullrichowi Junkerowi, który na potrzeby tego opracowania dokonał transkrypcji tekstów zawartych w przywoływanych tu rękopisach.
  - 6 Informację o tym rysunku przekazał mi Pan Ryszard Len, kustosz biblioteczny w Oddziale Zbiorów Graficznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, któremu dziękuję za wszelaką okazaną mi pomoc, w szczególności dotyczącą identyfikacji pochodzenia niektórych z prezentowanych w tym opracowaniu reprodukcji oraz nazewnictwa.

Plan von Pöckwitz

1. Rysunki Polkowic

Na kolejnych stronach chciałbym przedstawić rysunki Friedricha Bernharda Wernera ukazujące Polkowice.

1.1. Plan Polkowic z lotu ptaka

Pierwszy rysunek to *Plan von Polckwitz* (pol. *plan Polkowic*). W prawym dolnym rogu umieszczono tu następującą legendę:

Explanations

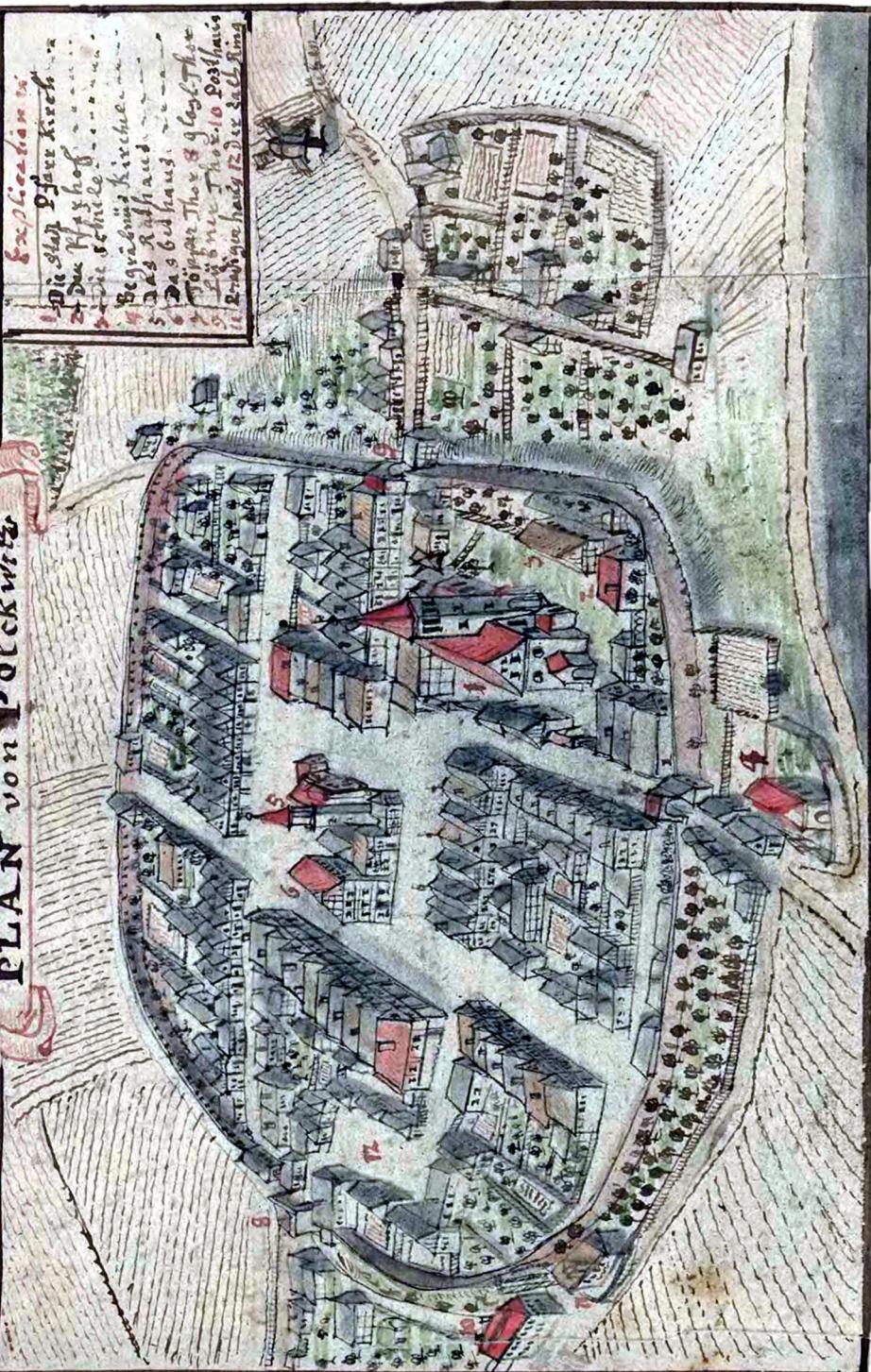
1. *Stadt Pfarkirch*
2. *Pfarhof*
3. *Die Schul*
4. *Begräbnis Kirche*
5. *Das Rathaus*
6. *Das Bethaus*
7. *Das Toppenthor*
8. *Das Lübische Thor*
9. *das glogische Thor*
10. *Posthaus*
11. *luth. Pred. haus*

Powyższe na język polski można przetłumaczyć następująco:

Objaśnienia:

1. *Miejski kościół parafialny*
2. *Plebania*
3. *Szkoła*
4. *Kościół cmentarny*
5. *Ratusz*
6. *Dom modlitwy*
7. *Brama Garncarska*
8. *Brama Lubińska*
9. *Brama Głogowska*
10. *Budynek poczty*
11. *Dom kaznodziei luterańskiego.*

PLAN von Pöckwitz

Exposition 15

- Die Stadt Pöckwitz
- Die Pfarrkirche
- Die Mühle
- Die Schule
- Begräbnis Kirche
- Das Rathaus
- Das Schulhaus
- Die Pfarr Thore
- Die Posthalter
- Die Postmeile
- Die Brücke über den Fluss
- Die Kirche

5. Plan von Polckwitz (pol. *plan Polkowic*). Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Compendium...*, [11] s. 119.

Drugi rysunek ukazuje ten sam plan⁷ Polkowic, jednakże pochodzi on z innego rękopisu, dlatego też miasto ukazano w sposób nieco odmienony. Legenda ma tu brzmienie następujące:

Explication

1. *Die Stadt Pfarr Kirche*
2. *Der Pfarhof*
3. *Die Schule*
4. *Begräbnüs Kirchel*
5. *Das Rathaus*
6. *Das Bethaus*
7. *Das Töpper Thor*
8. *glogl. Thor*
9. *Das Lübner Thor*
10. *Posthaus*
11. *Predigerhaus*
12. *Der Salz Ring*

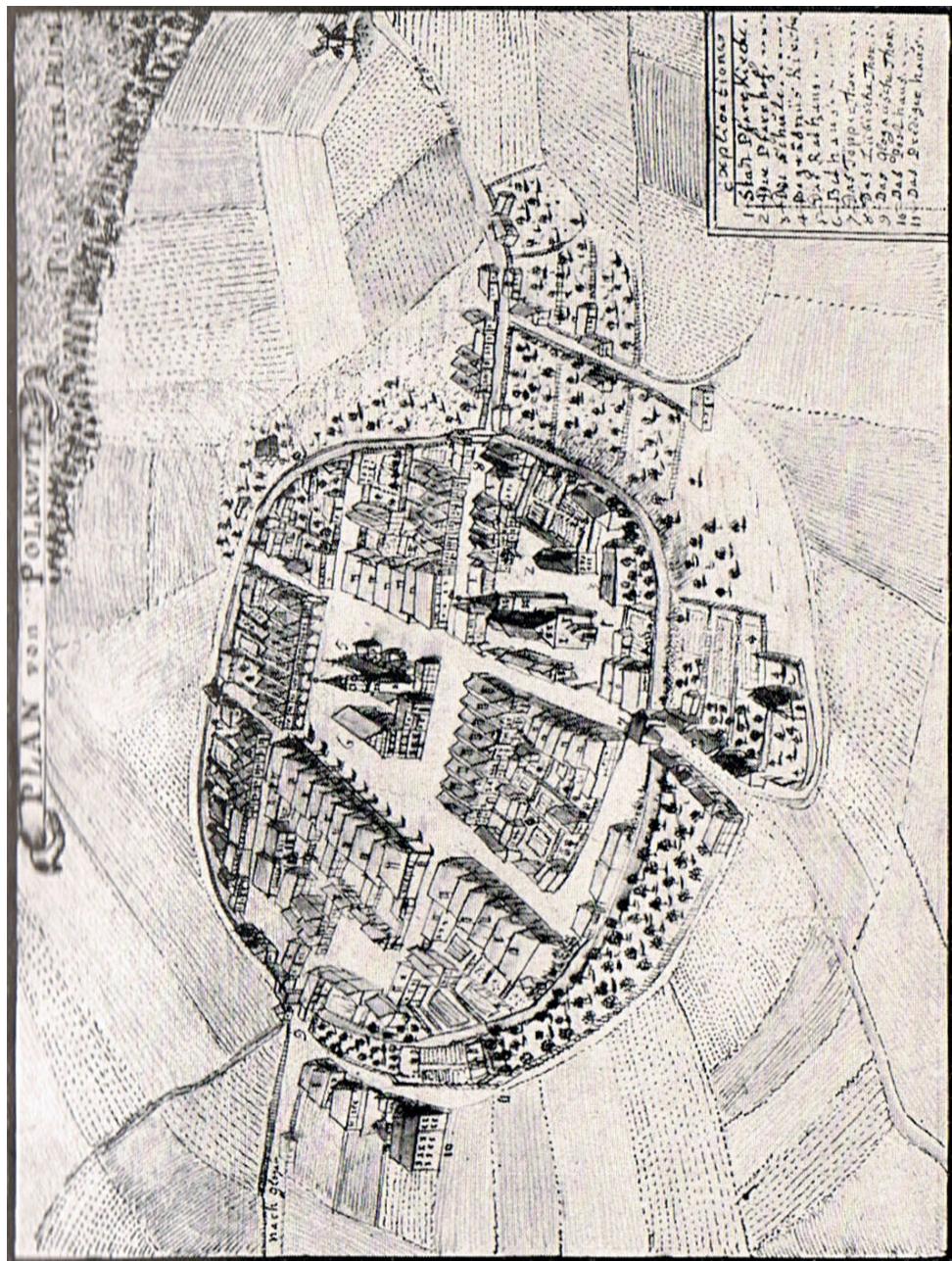
Powyższe na język polski można przetłumaczyć następująco:

Objaśnienia:

1. *Miejski kościół parafialny*
2. *Plebania*
3. *Szkoła⁸*
4. *Kościółek cmentarny*
5. *Ratusz*
6. *Dom modlitwy*
7. *Brama Garncarska*
8. *Brama Głogowska*
9. *Brama Lubińska*
10. *Budynek poczty*
11. *Dom kaznodziei*
12. *Rynek Solny*.

---

7 Jeśli chodzi o scisłość to rysunki te nie przedstawiają *planu miasta*, lecz ukazują widok z lotu ptaka.
8 Przy czym tam gdzie wskazano szkoły, w rzeczywistości znajdowała się plebania, a tam gdzie wskazano plebanię, szkoła. Ten sam błąd występuje też na ilustracji 4, ale na planie z ilustracji 6 została już chyba skorygowany.

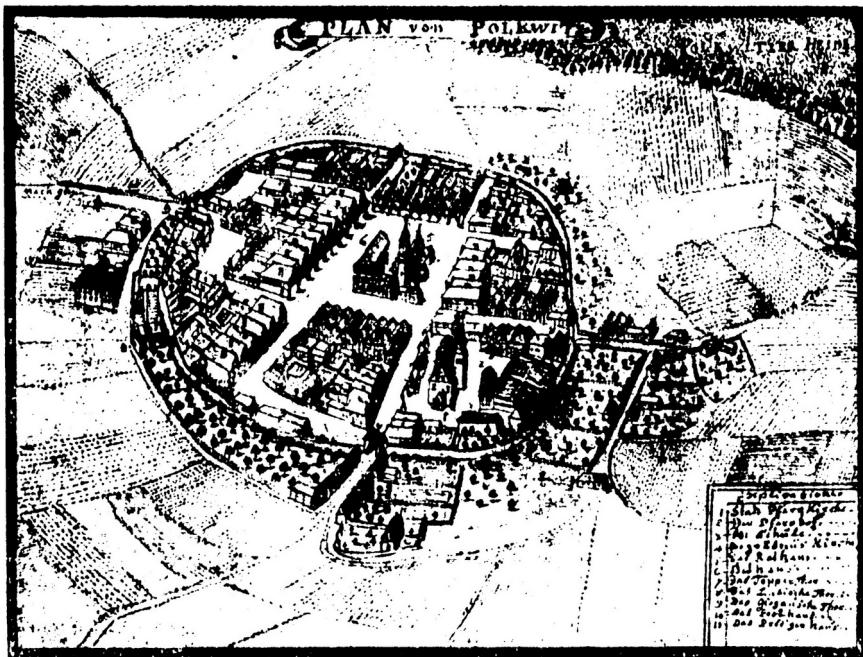

6. Plan von Polkowitz (pol. plan Polkowic) z wydanej w 1927 roku publikacji Guido Leitgeba *Chronik der Schützengilde zu Polkowitz* (pol. *Kronika gildii strzeleckiej z Polkowic*). W odróżnieniu do dwóch wcześniejszych planów Polkowic opisano tu znajdujący się w tle las, określając go mianem *POLKWITZER HEIDE*. Na górze rysunku umieszczono też nazwę miasta zapisaną jako *Polkowitz*, a nie *Polckwitz*.

Dodatkowo należy zauważyć, że w porównaniu do planów ukazanych na ilustracjach 4 i 5 odwrotnie wskazano tu numery 2 i 3, a więc budynki opisane w legendzie jako *plebania* i *szkoła* – tym razem już prawidłowo.

Choć mi udało się dotrzeć jedynie do dwóch rękopisów Friedricha Bernharda Werner'a, to wiadomo wszak, że kiedyś egzemplarzy tych było więcej. W niektórych przedwojennych wydawnictwach można natrafić też na reprodukcję rysunku z trzeciej edycji rękopisu *Topographia Silesiae*⁹.

Pochodzący z tego właśnie źródła *Plan Polkowic z 1750 roku* (niem. *Plan von Polkwitz aus dem Jahre 1750*) zamieszczono np. w dodatku do 59 numeru gazety *Polkwitzer Stadtblatt* z 3 maja 1932 roku¹⁰. Taką samą reprodukcję kilka lat wcześniej zamieścił też Guido Leitgeb w swojej *Kronice gildii strzeleckiej z Polkowic* (patrz ilustracja 6), gdzie jest ona opisana jako *Polkowice z 1750 roku*¹¹.

Plan von Polkwitz aus dem Jahre 1750

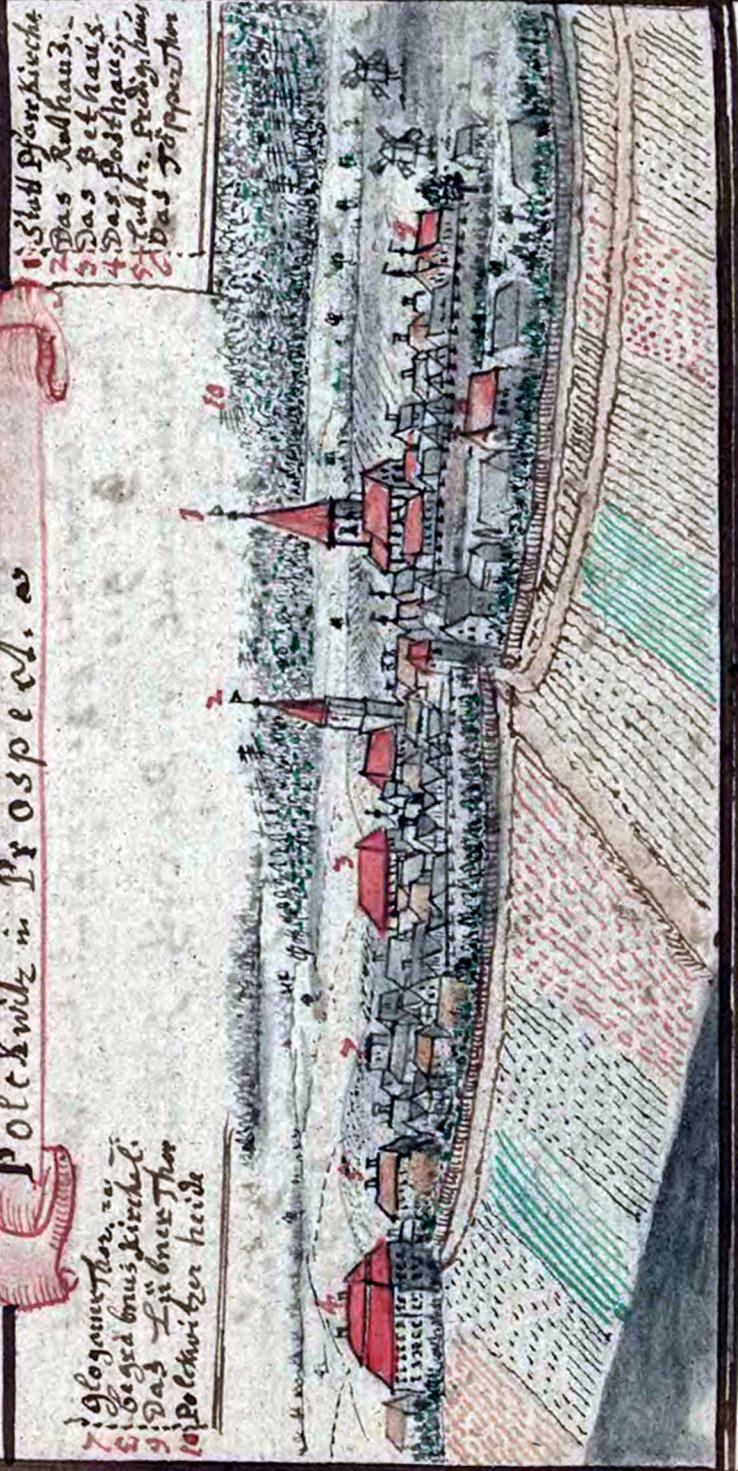
7. *Plan von Polkwitz aus dem Jahre 1750* (pol. *plan Polkowic z roku 1750*), rekonstrukcja ilustracji opublikowanej w *Polkwitzer Stadtblatt* w 1932 roku.

9 Mowa tu o redakcji dawnej Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu (tak zwany egzemplarz biblioteki Rehdigera).

10 *Aus der Geschichte unseres Städtchens*, [1].

11 G. Leitgeb, *Chronik der Schützengilde zu Polkwitz*, [4] s. 16/17; w oryginale: *Polkwitz aus dem Jahre 1750*.

Pöltzitz in Prospekt.

8. *Polckwitz in Prospect* (pol. *panorama Polkowic*). Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Compendium...*, [11] s. 114.

1.2. Panorama Polkowic

Oprócz planu Polkowic Friedrich Bernhard Werner wśród swoich rysunków zawarł też widoki przedstawiające panoramę miasta (prospekt). Poniżej legenda zawarta na ilustracji 8 oraz jej tłumaczenie na język polski:

Polckwitz in Prospect

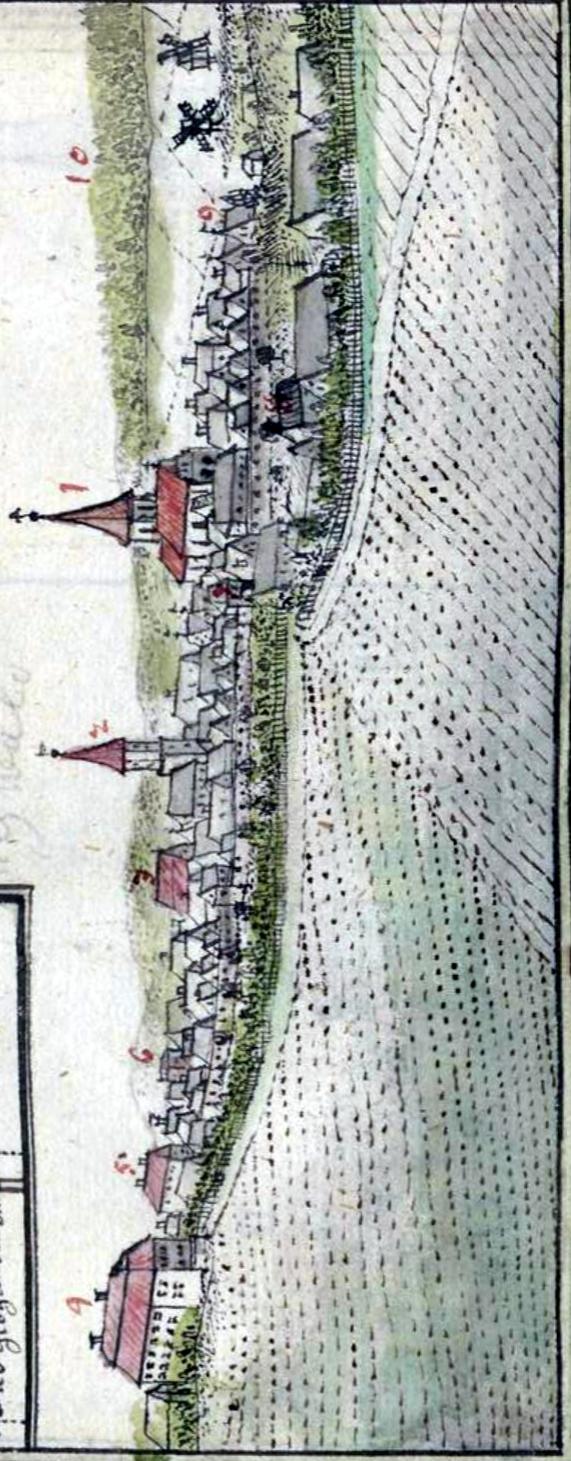
1. *Statt Kirche*
2. *Das Rathaus*
3. *Das Bethaus*
4. *Das Posthaus*
5. *luthr. Predig. haus*
6. *Das Töpper Thor*
7. *glogauer Thor*
8. *Begräbnus Kirchel*
9. *Das Lübner Thor*
10. *Polckwitzer heide*

Tłumaczenie na język polski:

Widok Polkowic

1. *Kościół miejski*
2. *Ratusz*
3. *Dom modlitwy*
4. *Budynek poczty*
5. *Dom kaznodziei luterańskiego*
6. *Brama Garncarska*
7. *Brama Głogowska*
8. *Kościółek cmentarny*
9. *Brama Lubińska*
10. *Las Polkowicki.*

Prospect von POLKWITZ

9. *Prospect von Polkwitz* (pol. *panorama Polkowic*). Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 81.

Ta sama ilustracja znajduje się również w berlińskim rękopisie Wernera, a zamieszczona tu legenda ma brzmienie następujące:

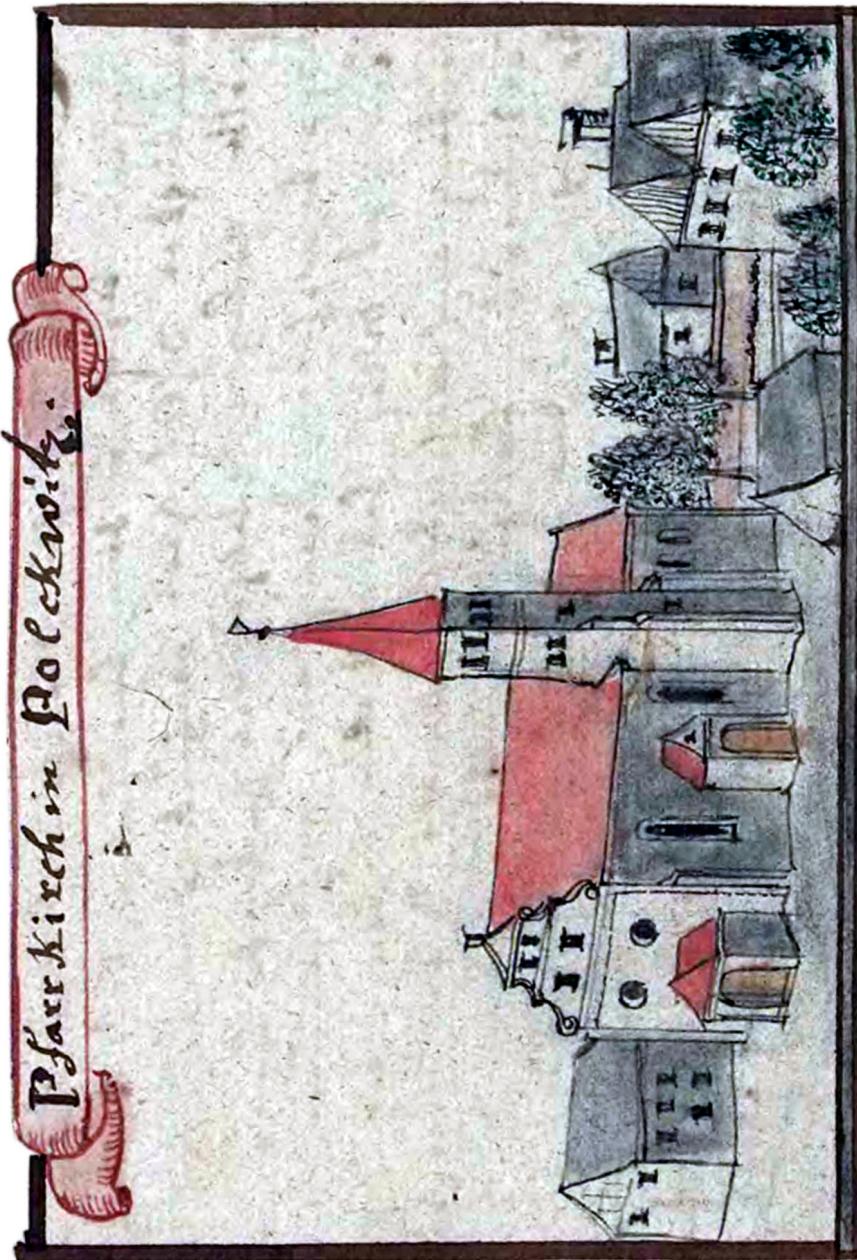
Prospect von Polkwitz

1. *Stadt Kirche*
2. *Das Rathaus*
3. *Bethaus*
4. *Post-haus*
5. *Luthr. Predigerhaus*
6. *Das glogausche Thor*
7. *Das Töpper Thor*
8. *Begrabnüs Kirchl*
9. *Das Lübner Thor*
10. *Die Polckwitzer Heide*

Tłumaczenie na język polski:

Widok Polkowic

1. *Kościół miejski*
2. *Ratusz*
3. *Dom modlitwy*
4. *Budynek poczty*
5. *Dom kaznodziei luterańskiego*
6. *Brama Głogowska*
7. *Brama Garncarska*
8. *Kościółek cmentarny*
9. *Brama Lubińska*
10. *Las Polkowicki.*

10. Pfarr Kirch in Polkowitz (pol. kościół parafialny w Polkowicach). Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Compendium...*, [11] s. 116.

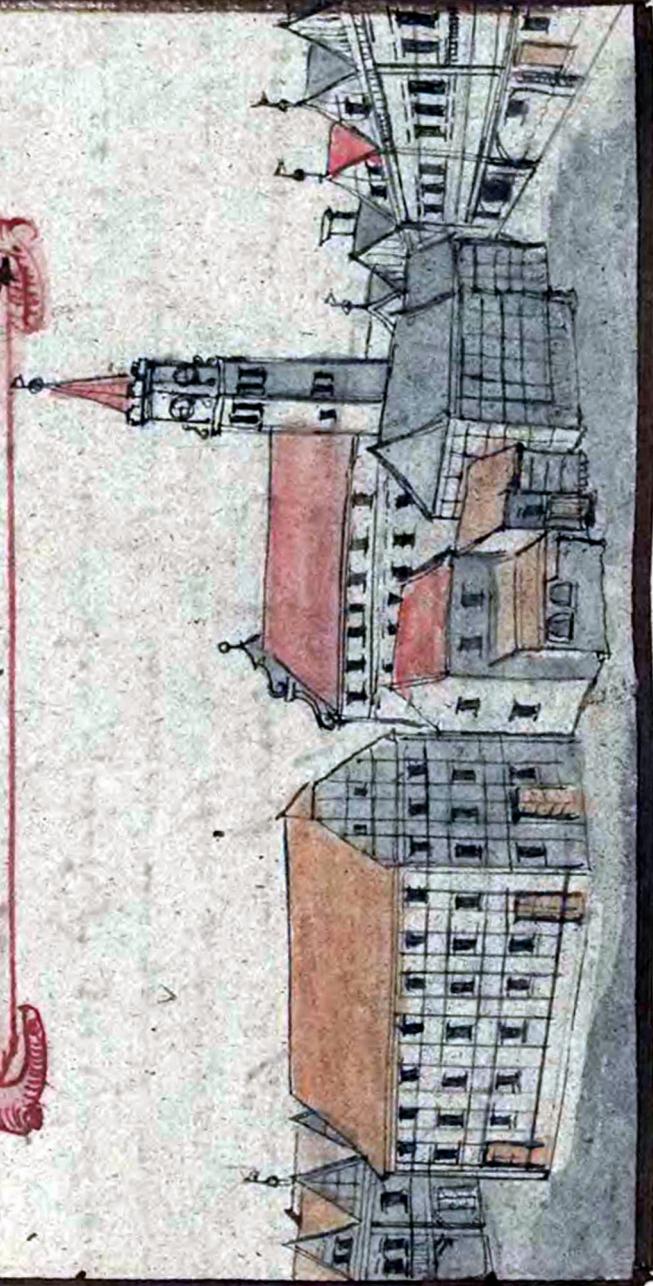
1.3. Kościół parafialny

Ilustracje 10 i 11 przedstawiają kościół św. Michała Archanioła, który raz podpisano jako *kościół parafialny w Polkowicach*, a drugi raz nazwę tę uzupełniono dodatkową informacją, że ów kościół parafialny jest *miejski*.

11. *Stadt Pfarr Kirch in Polckwitz* (pol. *miejski kościół parafialny w Polkowicach*). Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 85.

Rathaus und Bechhaus in Politz

12. Rathaus und Bethaus in Polckwitz (pol. ratusz i dom modlitwy w Polkowicach). Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Compendium...*, [11] s. 116.

1.4. Ratusz i dom modlitwy

Ilustracje 12 i 13 przedstawiają ratusz i dom modlitwy, budowle znajdujące się na polkowickim rynku.

Ukazany tu dom modlitwy, wybudowany w latach 1746-47 jako konstrukcja drewniana, został rozebrany w 1799 roku. W 1800 roku w tym samym miejscu wzniesiono murowaną świątynię¹².

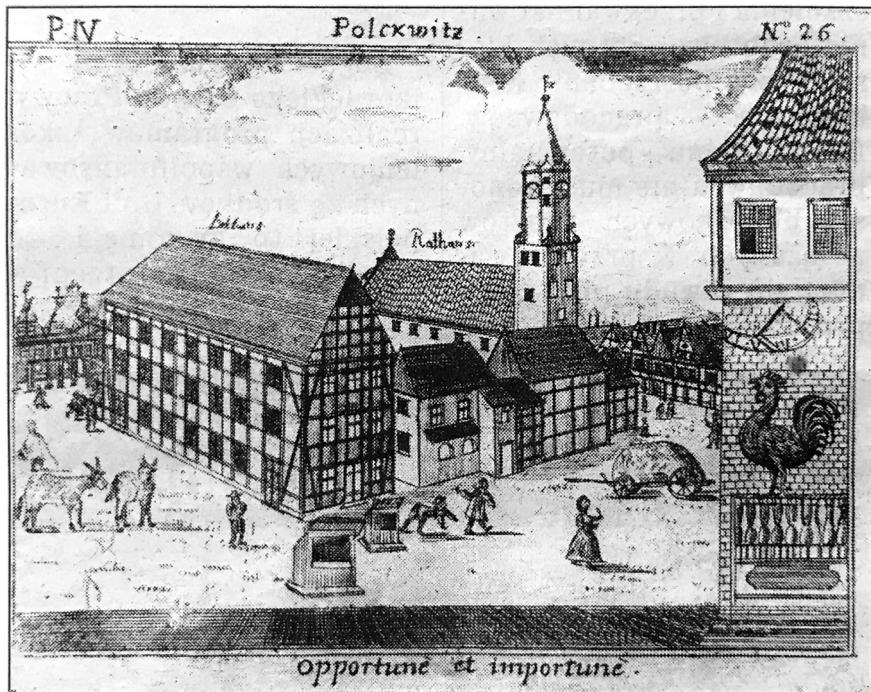
W przypadku ratusza do dziś istnieje przedstawione tu jego zachodnie skrzydło wraz z wieżą; wschodnia część została w późniejszych latach zburzona i zastąpiona nowym gmachem¹³.

13. Bethaus u. Rathaus in Polckwitz (pol. dom modlitwy i ratusz w Polkowicach). Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 85.

12 W. Machnicki, *Historia Polkowic*, [5] s. 59.

13 Tamże, [5] s. 56.

14. Akwaforta przedstawiająca dom modlitwy i ratusz w Polkowicach. Źródło ilustracji: R. Tomczak, *Miasto za cztery tysiące marek*, [9] s. 4.

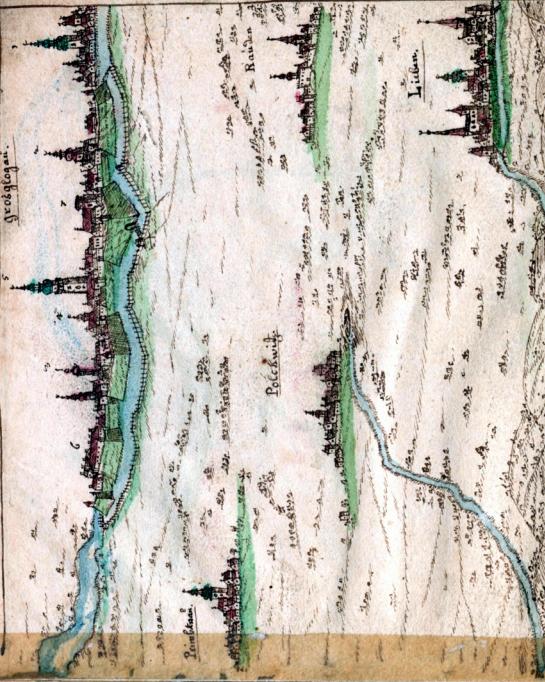
W literaturze można napotkać też inną grafikę ukazującą polkowicki rynek z połowy XVIII wieku, zamieścił ją dla przykładu Roman Tomczak w swoim artykule *Miasto za cztery tysiące marek*¹⁴. Nieprzypadkowo widać tu duże podobieństwo do ilustracji 12 i 13. Autorem również i tego przedstawienia jest Friedrich Bernhard Werner, a zamieszczone ono było w jego opracowaniu opisującym śląskie domy modlitwy, znanym pod nazwą *Bethhäuser*¹⁵, a dokładniej w jego IV części¹⁶, wydanej w 1751 roku.

14 R. Tomczak, *Miasto za cztery tysiące marek*, [9] s. 4.

15 Tytuł tej publikacji brzmi: *Perspectivische Vorstellung derer von Sr Königl: Maytt: in Preussen dem Land Schlesien allernädigst concidirten Bethhäuser wie auch derer nach dem Westphäl. Friedens Schlus [...] Drey Privilegirten Fridens und 6 Gnaden Kirchen [...] gezeichnet und in Kupfer befördert von einem Unpartheischen Verehrer der Schlesischen Denckwürdigkeiten. 4 Bde. und 1 Supplementband. [Breslau]: 1748-1752.*

16 Nosi ona podtytuł: *IV. Teil (1751) Fürstentum Glogau, Sagan, Schwiebusser Kreis.*

Przy czym tym razem nie jest to rysunek piórkiem, jak w rękopisach, lecz akwaforta, czyli odbitka otrzymana techniką druku wklęsłego z metalowej formy drukowej.

Berlin zu östl.

Geographie.

Lübeck fin. Stadt im Westen d. Reichs ist auf Lübeck-Holstein in einer Art
widerstreitigen Städtegruppe von Städten Rostock und
Rostock im Westen gegenüber. Auf beiden Seiten offenbar ein gewisser
Neustadt im Westen gegenüber. Auf beiden Seiten offenbar ein gewisser
Neustadt im Westen gegenüber. Eine Stadt Pfaffenhofen.
Wittenberg fin. Städtegruppe, folgt auf Sachsen und Brandenburg.

Croßes Land für viele Städte und Burgen, auf dem Block lagt ein großer Teil
Breslau, fin. Block sind kleine Städte und Burgen, auf dem Block liegt
als das Vierland genannt. Ein Block mit vier Städten, eine Städtegruppe
genannt. Es kann nicht soviel Städtegruppe sein, dass sie
in die vier Städte eingeschlossen. 2. In einem großen Kreis
auf dem Block sind Städte und Burgen in einem Kreis.

Berlin fin. Block sind kleine Städte und Burgen, auf dem Block
die vier Städte eingeschlossen. 3. In einem Kreis
fin. Block sind kleine Städte und Burgen, auf dem Block
liegt ein Block mit vier Städten, eine Städtegruppe.

Einsiedeln fin. Block sind kleine Städte und Burgen, auf dem Block
liegt ein Block mit vier Städten, eine Städtegruppe.

Freudenstadt fin. Block sind kleine Städte und Burgen, auf dem Block
liegt ein Block mit vier Städten, eine Städtegruppe.

Großburg fin. Block sind kleine Städte und Burgen, auf dem Block
liegt ein Block mit vier Städten, eine Städtegruppe.

15. Okolice Głogowa ukazane w rękopisie z 1760 roku. Źródło: F. B. Werner, *Herzgothum Schlesiens oder Scizzen [...]*, [10] s. 10-11.

1.5. Ostatni widok miasta

Na koniec należy wspomnieć o jeszcze jednym i ostatnim rysunku Polkowic autorstwa Friedericha Berharda Wernera, jaki został zawarty w *Pamiętniku z podróży*, ilustrowanym rękopisie sprzedanym wrocławskiemu kupcowi Johannowi Benjaminowi Faßlerle; przechowywany jest on w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego, w Oddziale Rękopisów.

W części poświęconej opisowi Śląska ukazano tu okolice Głogowa¹⁷ (patrz ilustracja 15) wraz z pobliskim miasteczkiem *Polckwitz* (patrz ilustracja 16). Jednakże ze wszystkich zamieszczonych wcześniej rysunków to przedstawienie miasta jest najbardziej schematyczne i uproszczone. Na dole obu stron zamieszczone są też krótkie opisy widocznych powyżej miast, brak tam jednak wzmianki na temat Polkowic.

16. Widok Polkowic zawarty w rękopisie z 1760 roku. Źródło: F. B. Werner, *Herzgothum Schlesiens oder Scizzen [...]*, [10] s. 11.

17 F. B. Werner, *Herzgothum Schlesiens oder Scizzen [...]*, [10] s. 10-11.

Bolkwitz v. a. Polck witz'sches Wechbild.

86

Viel rihnd war andinair mit zum glazieniffen geweget
liegt auch in dem Leben, und gieft einen Zippel mit inde
Liegniffen füßendem, also dasz geringste und kleinste,
Was Rade kann mehr mit dem alderkraut als ander mit jenen
-eiheit verungen, Ring von Lippeln so Rade ist die reden
-gen von allerhand geschriften, liegt z. mit den glazien, und im
Jahr weil von der Liegniffen geschriften, in Rengmanie, und
reiters die Rade um geben, ist das Pflegden consideracion,
des selben gleichen d. Samt bestirung, zu endig Meumagen
d. Krieg und Andant idem meist erledigt, wegen des
altmäte et litterarum brantti sind die bürgenfünfer nach
und mit Rindeln gedeket, am fangl h. freist. Regierung
es fischen ist verboten, die altergut, conßien ein befand
zu et benen, rüdel die angs auf dem Ringe neßdem daf
-sauß den Zimtigen grösste erzeugt haben, wiehne nach
-wirken den diesen Worts ist bei dem geringen maner collig-
-erung dessen bedürfti van da pflegden geboten und undumpf
-garden Endes. Predigen nicht erachten.

1457. an 16

mit braude et

ab mit 16

in der

Die Bolkwitz'schen a. Ling. Et. Das war nekrotes Reichs bestir in
dem beworben und war angef bestirzten Pfleg großheringe
Dorf an der Sprotte gelegen, rüdel war Zeilen die Sennen
van Schopp herfungen, das auf den grau van Beaida,
aber d. Pfleg bestir nicht allein in den allen Pflegden son-
dern auch in Dresdinen hörige et fischen venen considera-
-bilen fortificandum redig ablegen müssen. No. 1488. ab dem
et Wittenberg Land zu glazien und Regen mit König Mel-
-kira und ungari heirete, mit König Mattheus dritz venen
abloben van den Landgravi Goed glazien belagert, und mid den
grossen Pflegden bestirge d. Rade te angsichts, mocht fang
Dorf van König eine Dissektion, und in combinate et König la-
-gen et diesem Pfleg bestir, rüdel den fangl bestirte, die angs attackir-
-et Landgravi d. Pfleg bestirte d. aber wegen fangl bewegten d. Pf-
-legden Landes bestirzung das Recht mißbraue an, und erzeugt das
-Sauß fanni. rüdelung et Haugwig geing wige bestirte, und fang
-Dorfen großer ablobung had. No. 1641. occupate das Pflegden
-gen: Bell fangl auf Rebs, et dientle. daein ein mangel Provinzii: Muniz-
-ibem, et bestirzen jaffe et lagende Landes fangl bestirke d. Rade
-et auem bing Pfleg. gene d. Pfleg bestirke d. Rade und bestir d. Rade
-et Pflegden bing Pfleg den canonum z. über gab auf Dissektion.
No. 1642. magden Rade et Pflegden abnorme un bestir Pfleg, und es-
-zobeten et in verlobungen mit erlobt. Rade d. daein gelagten
-200. Pflege. Rade unter, et minuten d. fangl, wie viele d. Rade
-et nachstige fangl bestir der monatig und trimonatigten Wallen
-ber bermet rüdel et nomen hörten.

Pflegden d. Rade ist gleich fangl von Rade und manerfremd Ritter d.
-reiters van Rade et Geven. Van Glazien bestir.

Dachet et gefürt den Geven van Schopp. Van Geven was No. 1615.
SC. Christopher van Schopp König glaz. Manz: Ruffel d. Rade et Ritter d.
-Krich Seite und Nördl an einem großen ring gelegen, et fangl fangl.

17. Strona z rękopisu Friedricha Bernharda Wernerera, opisującą *Bolckwitz vulg. Polckwitzisches Weichbild*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 86.

2. Opis Polkowic

*Polckwitz*¹⁸ (pol. *Polkowice*), potocznie nazywany weichbildem *Polckwitz* (pol. *Polkowice*). Jest tenże zazwyczaj zaliczany do księstwa głogowskiego, w nimże też leży i cyplem wcina się w księstwo legnickie, jest więc mało istotny i niewielki.

Miasto *Polckwitz* (pol. *Polkowice*) zachowało nieco z dawnych czasów, jak choćby kunsztowny pregierz. Otaczają je gęste lasy wszelakiego rodzaju, leży ono trzy mile od *Glogau* (pol. *Głogów*) i pół mili od granicy księstwa legnickiego. Mury obronne, którymi miasto jest otoczone, są w kiepskim stanie, podobnie jak i umocnienia bramne. Wnętrze, gdzie jedynie kościół i ratusz, jednakowoż niezbyt godne uwagi, zostały całkiem niezle zbudowane z kamienia, często doznawało pożarów domów mieszkańców, przeważnie drewnianych i krytych gontem. 16 marca 1457 roku miejscowości nawiedził olbrzymi pożar, podobny przypadek spotkał miasto 26 lipca 1564 roku, rujnując większą jego część.

Początek pruskich rządów przyniósł tutejszej ewangelickiej społeczności luterańskiej najłaskawszą zgodę królewską na budowę domu modlitwy, który to o całkiem sporych rozmiarach wzniesiono na rynku za ratuszem¹⁹.

---

18 W rękopisie przechowywanym w Berlinie występująca w tym miejscu nazwa miasta zapisana jest w formie *Bolckwitz* (patrz ilustracja 17).

19 F. B. Werner, *Topographia Seu Compendium...*, [11] s. 100; w oryginale: *Polckwitz vulgo Polckwitzisches Weichbild, dieses wirdt vor ordinair mit zum glogauischen gerechnet, wie es den auch gantz schicklich ist, weil es eben in dem glogauischen ist, und ging Ehemahiger Zeit ein Zippel mit in das Liegnitzische Fürstenthum, also war es auch das geringste und kleineste Weichbild. Die Stadt Polckwitz kan mit dem alterthum mehres, alß Etwan mit ihrer Zierlichkeit Prangen. Rings um beschlüssen die Stadt groß und dicke Waldungen von allerhandt gehöltze, liegt 3. meil von Glogau aufwärts, vndt ein halbe meil von der Liegnitzischen grentze. Die Ringmauer, mit welcher die Stadt umgeben, ist von Schlechter Conzideration, desselbigen gleichen die Thor befestigung. In wendig vermag auch die Kirch undt Rathaus wenig merckwürdiges obselbe gleich nach Passbel von Steinen aufgeführt weden offtmahls erlittenen brandes sind die bürgerlichen Häuser mehrtheils höltzern, undt mit Schindeln gedeckt, wie den Anno 1457 den 16. März den ort ein so starcker Brand betroffen der gleichen unfall Ao. 1564 den 26 Jul die Stadt wieder erlitten, vndt fast grössten Theils rziñirt. Anfängl. Preußl. Regierung Er hilte dssige Ev. luthr: Gemeine die allergn. K: concession ein Bethaus zu bebauen welches Sie auch auf dem Ringe nächst dem Rathhouse von ziemlicher grösse errichten.*

Największą ozdobą weichbildu polkowickiego jest znakomity i niegdyś ufortyfikowany zamek w *Gros Heintzendorf* (pol. Jędrzychów), leżący nad rzeką *Sprotte* (pol. Szprotawa), którym niegdyś władali panowie von Skopp, a potem hrabia von Braida. Zamek tenże musiał uczciwie udowodnić znaczenie swoich umocnień nie tylko w czasie dawnych wojen śląskich, ale także i podczas wojen szwedzkich.

Gdy w 1488 roku wściekły i szalony książę Jan II²⁰ z *Glogau* (pol. Głogów) i *Sagan* (pol. Żagań) toczył wojnę z królem węgierskim Maciejem, a król Maciej oblegał *Groß Glogau* (pol. Głogów) za pomocą swego dowódcy von Haugwitzta i z licznymi strzelbami ze *Schweidnitz* (pol. Świdnica) zagrażał miastu, dokonywał książę Jan królowi pewnej dywersji, a królewskie obozy stawiał w niezręcznej sytuacji tymże zamkiem, który to książę zajmował. Tak więc Haugwitz zaatakował zamek, lecz zanim na poważnie mu zagroził, książę Jan wraz ze swoją załogą podpadł zamek i uciekł, po czym Haugwitz zaraz tenże obsadził, czym księciu Janowi wielką szkodę wyrządził.

W roku 1641 zamek okupował szwedzki generał Stallhaus. Zgromadził on wewnątrz dużą ilość prowiantu i amunicji. W tymże samym roku zamek *Haintzendorf* (pol. Jędrzychów) oblegał książę Frantz Albrecht von Sachs-Lauenburg, jako generał cesarski, i silną kanonadą zmusił Szwedów do oddania się.

W roku 1642 po raz kolejny Szwedzi zdobyli zamek, pokonując w ciągu kilku dni znajdujących się wewnątrz dwustu żołnierzy cesarskich, a także rujnując umocnienia, choć nie udało im się pozbawić go naturalnych fortyfikacji bagiennych i podmokłych fos.

Także *Gläasersdorf* (pol. Szklary) są starą i szlachetną siedzibą rycerską, która wcześniej należała do panów von Glaubitz.

Parchau (pol. Parchów) należał do panów von Schkopp, z których jeszcze w 1618 roku H. Christoph von Schkopp mieszkał tutaj jako królewski i głogowski właściciel ziemska.

Krichheide oraz *Neugut* (pol. Nowy Dwór), leżące nad dużym stawem, to dwory pańskie²¹.

20 Wspomniany tu przez Friedricha Bernharda Wernera wściekły i szalony *Hertzog Hans zu Glogau und Sagan* to książę Jan II żagański, mający też przydomki Szalony, Zły, Dziki i Okrutny,

21 F. B. Werner, *Topographia Seu Compendium...*, [11] s. 101; w oryginalu: *Des Bolckwitzischen Weichbildes vornehmster Ziehrat besteht in dem berühmten und vormahls befestigten Schlos gros Heintzendorf an dem flüsslein Sprotte gelegen, welches vor Zeiten die Herrn von Skopp beherrschten, darauf ein graf von Braida. Eben dieses Schloß hat nicht allein in den alten Schlesischen Sondern auch im schwedischen Kriege die Proben seiner considerobilen Fortification redlich ablegen müssen. Ao. 1488. alß der wüttende und tollsinnige Hertzog Hans zu Glogau und Sagan mit König Matthias aus Ungarn kriegte, vndt König Matthias durch seinen Obristen den von Haugwitz groß*

Glogau belagerte, vndt mit der großen Schweidnitzischen Büchse die Stadt beängstigte, machte Herzog Hans dem Könige eine Diversion, vndt in commodierte das königl. lager aus diesem Schlosse, welches der Hertzog besetzte, Hir auf attequirte Haugwitz diß Schloß, Ehe Sie aber rechten Ernst brauchten, steckte Hertzogs Hans durch seine besatzung das Schlos in brandt, undt ergissen des Haasen Panier, worauf es Haugwitz gleich wohl besetzte, und Hertzog Hansen großen abbruch thate. Ao. 1641. occupirte der schwedische gen: Stallhaus Daß Schlos, Er wischte darinnen eine grosse menge Providion und Munition. Eben in besagten Jahre belagerte Hertzog Frantz Albrecht von Sachs- Lauenburg als Kayslerl. General das Schlos Haintzendorf, vndt zwunge die schwedischen durch starkes canoniren zur über gab auf Discretion. Anno 1642. machten sich die schwedischen aber mahl an dieses Schloß, vndt eroberten es in wönig tagen mit acord steckten die darin gelegenen 200. Kaysl. soldaten unter, vndt ruinirten die Festung, wie wohl Sie Jhr die natürliche befestigung der morastigen und Sumpfichten Wallgräben keines weges benehmen konten. Gläsersdorf ist gleichfaß ein uralter und vornehmer Ritter Sitz, welchen vor disem die Herrn von Gaubitz besaßen. Parchau gehörte den Herrn von Schkopp, von denen noch Ao. 1618 H. Christoph von Schkopp Königl. gogl. Maj: Rechtsbeysitzer hier wohnte. Krichheide und Neugut an einem großen teich gelegen, ein herrschaftt. Hoff.

3. Opisy miejsc i miejscowości z terenu dzisiejszej gminy Polkowice

Niniejsze opracowanie pierwotnie miało dotyczyć samego miasta Polkowice. Jednakże ostatecznie postanowiłem odszukać informacje dotyczące najbliższej okolicy, dlatego też ująłem tu również wszystkie miejsca i miejscowości znajdujące się na terenie dzisiejszej gminy Polkowice.

Niektóre z nich już dzisiaj nie istnieją, choć znane są ich polskie nazwy (np. Barszów, Zgniły Staw), niektóre nazw takich zdaje się nigdy nie miały (np. *Neufuhrwerk*, *Neumühl*), a w przypadku miejsca określonego mianem *Krichheide* jego identyfikacja wymaga dalszych poszukiwań.

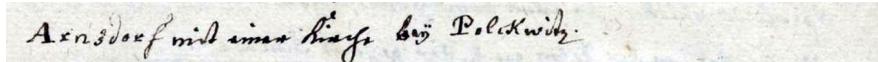

18. Fragment mapy weichbildu głogowskiego. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 20. Na południowych krańcach tego weichbildu ukazano tereny dzisiejszej gminy Polkowice.

Tabela 1. Nazwy miejsc z terenu dzisiejszej gminy Polkowice.

Lp.	nazwa w opisie F. B. Werner'a	nazwa niemiecka z map Meßtischblatt	współczesna nazwa polska	uwagi
1.	<i>Arnsdorf</i>	<i>Arnsdorf</i>	Kaźmierzów	
2.	<i>Dammer</i>	<i>Dammer</i>	<i>Dąbrowa</i>	
3.	<i>Eisenmost</i> <i>Eysenmost</i>	<i>Eisemost</i>	<i>Żelazny Most</i>	
4.	<i>Fauleteich</i>		<i>Zgnily Staw</i>	staw dziś nie istnieje
5.	<i>Gülichen</i>	<i>Gühlichen</i>	<i>Gilów</i>	wioska dziś nie istnieje
6.	<i>Gussitz</i>	<i>Gusitz</i>	<i>Guzice</i>	
7.	<i>Heintzendorf</i>	<i>Gross Heintzendorf</i>	<i>Jędrzychów</i>	
8.	<i>Herbsdorf</i>	<i>Herbersdorf</i>	<i>Sobin</i>	
9.	<i>Krichheide</i>			dziś część Jędrzychowa (?)
10.	<i>Kummernig</i>	<i>Kummernick</i>	<i>Komorniki</i>	
11.	<i>Musternich</i>	<i>Musternick</i>	<i>Moskorzyn</i>	
12.	<i>Neudorf</i>	<i>Neudorf</i>	<i>Nowa Wieś Legnicka</i>	
13.	<i>Neufuhrwerk</i>	<i>Neuvorwerk</i>		nieistniejący dziś folwark
14.	<i>Neuguth</i>	<i>Neuguth</i>	<i>Nowy Dwór</i>	dziś część Jędrzychowa
15.	<i>Neumühl</i>	<i>Neu-Mühle</i>		nieistniejący dziś młyn
16.	<i>Nieder Polckwitz</i>	<i>Nieder Polkwitz</i>	<i>Polkowice Dolne</i>	dziś część miasta Polkowice
17.	<i>Parschau</i> <i>Borischen</i>	<i>Barschau</i>	<i>Barszów</i>	wioska dziś nie istnieje
18.	<i>Petersdorf</i>	<i>Petersdorf</i>	<i>Pieszkowice</i>	
19.	<i>Polckwitz</i> <i>Polkwitz</i> <i>Bolckwitz</i>	<i>Polkwitz</i>	<i>Polkowice</i>	
20.	<i>Polckwitzer Heide</i> <i>Bolckwitzer Heide</i>	<i>Polkwitzer Nieder-Heide</i> <i>Polkwitzer Ober-Heide</i>	<i>Puszcza Polkowicka</i> <i>Las Polkowicki</i>	
21.	<i>Suckow</i> <i>Suchow</i>	<i>Suckau</i>	<i>Žuków</i>	
22.	<i>Tarnau</i> <i>Deutsch Tarneu</i> <i>Deutsch Tarnau</i> <i>Deutsch Tarne</i>	<i>Tarnau</i>	<i>Tarnówek</i>	
23.	<i>Trebitsch</i>	<i>Trebitsch</i>	<i>Trzebcz</i>	
24.	<i>Zauche</i>	<i>Ober Zauche</i>	<i>Sucha Góra</i>	

3.1. Arnsdorf (Kaźmierzów)

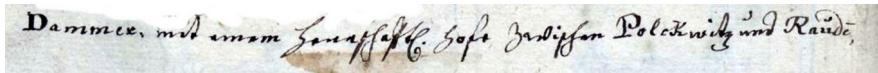
19. Opis miejscowości Arnsdorf. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 75.

Arnsdorf (pol. Kaźmierzów) z kościołem, koło Polckwitz (pol. Polkowice)²².

---

22 F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 75; w oryginale: *Arnsdorf mit einer Kirch bei Polckwitz.*

3.2. Dammer (Dąbrowa)

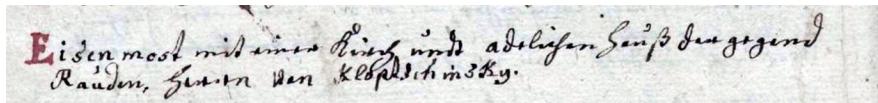
20. Opis miejscowości *Dammer*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 75.

Dammer (pol. *Dąbrowa*), z dworem pańskim, pomiędzy *Polckwitz* (pol. *Polkowice*) i *Raudē* (pol. *Rudna*)²³.

---

²³ *Tamże*, [12] s. 75; w oryginale: *Dammer, mit einem herrschaftl. Hofe zwischen Polckwitz und Raudē*.

3.3. Eisenmost (Żelazny Most)

21. Opis miejscowości *Eisenmost*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 75.

Eisenmost (pol. *Żelazny Most*) z kościołem i domem szlacheckim, w okolicach *Rauden* (pol. *Rudna*), właściciel von Kłopotchinsky²⁴.

Warto w tym miejscu zauważyc, że Friedrich Bernhard Werner prawdopodobnie popełnił błąd w zapisie tego polskiego nazwiska. Właścicielem wsi nie był *Kłopczyński*, lecz *Kłobuczyński* (a przynajmniej pod koniec wieku wioska należała do jego spadkobierców²⁵).

Dodatkowo na mapie zamieszczonej w innym rękopisie nazwę wioski zapisano w formie *Eysenmost* (patrz ilustracja 34).

24 Tamże, [12] s. 75; w oryginale: *Eisenmost mit einer Kirch undt adelichen Hauß der Rauden, Herrn von Kloptschinsky*.

25 F. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Zehender Band*, [14] s. 258; w oryginale: *Eisenmost (...) Es gehört den v. Klobuczinskischen Erben*.

3.4. Fauleteich (Zgniły Staw)

Fauleteich (pol. *Zgniły Staw*) nie został przez Friedricha Bernharda Wernera opisany osobno, dostrzec można go jedynie na mapie weichbilda głogowskiego (patrz ilustracja 18).

Staw ten dziś nie istnieje, znamy go tylko ze wzmianek historycznych. Jak nas informuje Wojciech Machnicki, do połowy XVI wieku staw ten był własnością miasta:

W 1544 roku Ferdynand wydał tak zwany przywilej generalny, w którym wyraził zobowiązanie do pozostawienia Księstwa we władzy królów czeskich. Część swoich dóbr ziemskich w Księstwie król przekazał na utrzymanie gubernatora i jego kancelarii. W skład tej darowizny wchodził również tak zwany „zgniły staw” (fauler Teich) polkowicki poza miastem, stynący z dużej ilości ryb i posiadający małą przystań dla łodzi. Od tego czasu staw ów nigdy już nie powrócił na własność Polkowic. Po zniesieniu gubernatorstwa został włączony do królewskiego majątku skarbowego w Przedmościu (Predemost), a następnie sprzedany z prawem dziedziczenia szlachcicowi z Suchej Górnnej (Ober-Zauche)²⁶.

---

26 W. Machnicki, *Historia Polkowic*, [5] s. 21.

3.5. Gütlichen (Gilów)

Gütlichen ein meil von Polckwitz, mit einem Herrschaftl. Hof.

22. Opis miejscowości Gütlichen. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 75.

Gütlichen (pol. *Gilów*), jedna mila od *Polckwitz* (pol. *Polkowice*), z jednym dworem pańskim²⁷.

---

27 F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 75; w oryginale: *Gütlichen ein meil von Polckwitz, mit einem Herrschaftl. Hof.*

3.6. Gussitz (Guzice)

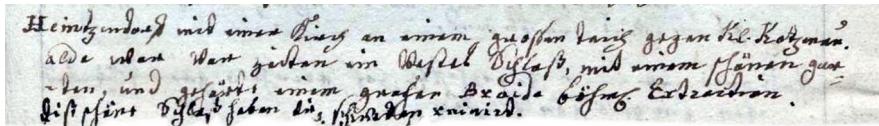

23. Opis miejscowości *Gussitz*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 75.

Gussitz (pol. *Guzice*) z jednym dworem pańskim, pół mili od *Polckwitz* (pol. *Polkowice*), w dawnych czasach należały do pewnej rodziny z *Arnsdorf* (pol. *Kaźmierzów*)²⁸.

28 Tamże, [12] s. 75; w oryginale: *Gussitz mit einem Herrschaftl. Hof, ein halbe meil von Polckwitz gehört ehemahlicher Zeit einer Familie von Arnsdorf.*

3.7. Heintzendorf (Jędrzychów)

Heintzendorf mit einer Kirch an einem grossen Teich gegen Kl. Kotzenau.
alda war vor Zeiten ein vestes Schloß, mit einem schönen garten,
und gehörte einem grauen Braida böhm. Extraction dīß schöne Schloß haben die schweden ruinirt.

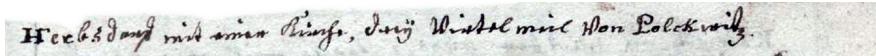
24. Opis miejscowości Heintzendorf. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 75.

Heintzendorf (pol. Jędrzychów) z kościołem, leżący nad dużym stawem w kierunku *Klein Kotzenau* (pol. Chocianów), gdzie znajdował się niegdyś solidny zamek, z pięknym ogrodem, należący do czeskiego hrabiego Braida. Tenże piękny zamek został zrujnowany przez Szwedów²⁹.

---

29 Tamże, [12] s. 75; w oryginale: *Heintzendorf mit einer Kirch an einem grossen Teich gegen Kl. Kotzenau alda war vor Zeiten ein vestes Schloß, mit einem schönen garten, und gehört einem grauen Braida böhm. Extraction dīß schöne Schloß haben die schweden ruinirt.*

3.8. Herbsdorf (Sobin)

Herbsdorf mit einer Kirche, drei Viertel meil von Polckwitz.

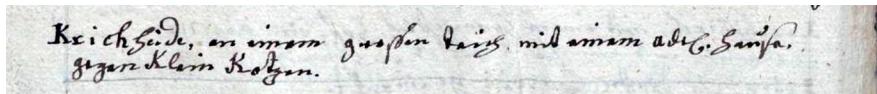
25. Opis miejscowości *Herbsdorf*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 75.

Herbsdorf (pol. *Sobin*), z kościołem, $\frac{3}{4}$ mili od *Polckwitz* (pol. *Polkowice*)³⁰.

---

30 Tamże, [12] s. 75; w oryginale: *Herbsdorf mit einer Kirch drej virtel meil von Polckwitz.*

3.9. Krichheide

26. Opis miejsca określano mianem *Krichheide*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 76.

Krichheide, nad dużym stawem, z jednym domem szlacheckim, w okolicy *Klein Kotzen* (pol. *Chocianów*)³¹.

Dodatkowo w innych miejscach dowiadujemy się, że *Neuguth* (pol. Nowy Dwór) leży koło *Krichheide*, nad dużym stawem³², a także, że *Krichheide* oraz *Neugut* (pol. Nowy Dwór), leżące nad dużym stawem, to dwory pańskie³³. Co najważniejsze, miejsce określano mianem *Krichheide* oznaczone jest też na mapie weichbildu głogowskiego (patrz ilustracja 18), gdzie umiejscowiono je pomiędzy *Neugut* (pol. Nowy Dwór) oraz *Heintzendorf* (pol. Jędrzychów).

Z powyższego wynika, że *Krichheide* należałoby zidentyfikować jako Nowinki, określano też mianem Włoszczów, a więc przedwojenny *Heineburg*. Tyle tylko, że nie jestem w stanie natrafić na jakiekolwiek informacje, aby osada ta nazywana była niegdyś *Krichheide*.

Dodatkową zagadką pozostaje dla mnie fakt, że na współczesnych polskich mapach, niemal dokładnie w miejscu gdzie poszukuję *Krichheide*, pojawia się nazwa *Księży Las*³⁴, ³⁵. Odpowiednika tej nazwy nie jestem w stanie odnaleźć na przedwojennych mapach. Wydaje się jednak, że nazwa ta mogłaby po niemiecku brzmieć *Kirchheide*, a więc ludząco podobnie do *Krichheide*.

Lokalizacja *Krichheide* i pochodzenie nazwy *Księży Las* jak na razie pozostają dla mnie zagadką.

31 Tamże, [12] s. 76; w oryginale: *Krichheide, an einem grossen Teich mit einem adel. Hause gegen Klein Kotzen.*

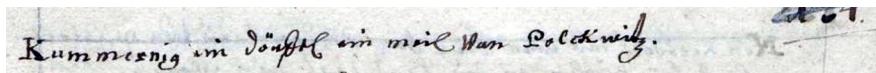
32 Tamże, [12] s. 77; w oryginale: *Neuguth bey Krichheide an dem grossen Teich, ein herrl adel. gutt.*

33 F. B. Werner, *Topographia Seu Compendium...*, [11] s. 101; w oryginale: *Krichheide und Neugut an einem großen teich gelegen, ein herrschaft. Hoff.*

34 Mapa turystyczna Związek Gmin Zagłębia Miedziowego, [6]

35 Mapa turystyczno-przyrodnicza powiatu polkowickiego, [7].

3.10. Kummernig (Komorniki)

27. Opis miejscowości Kummernig. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 76.

Kummernig (pol. *Komorniki*), wioska jedną milę od *Polckwitz* (pol. *Polkowice*)³⁶.

---

36 F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 76; w oryginale: *Kummernig ein Dörfel ein meil von Polckwitz.*

3.11. Musternich (Moskorzyn)

Musternich, mit einem Herrschaftl. Hof, ein halbe meil von Polckwitz.

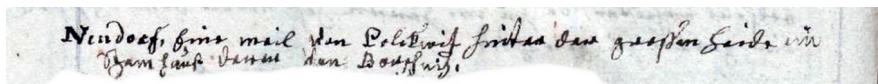
28. Opis miejscowości *Musternich*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 76.

Musternich (pol. *Moskorzyn*), z jednym dworem pańskim, pół mili od *Polckwitz* (pol. *Polkowice*)³⁷.

---

³⁷ Tamże, [12] s. 76; w oryginale: *Musternich, mit einem Herrschaftl. Hof ein halbe meil von Polckwitz.*

3.12. Neudorf (Nowa Wieś Legnicka)

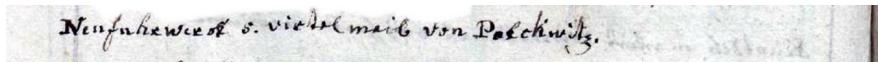
29. Opis miejscowości *Neudorf*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 77.

Neudorf (pol. *Nowa Wieś Legnicka*), jedna mila od *Polckwitz* (pol. *Polkowice*), za dużym lasem³⁸, dom rodowy tamtejszych von Borschmitzów³⁹.

38 Być może za dużym wrzosowiskiem, bo na mapach brak tam jakiegoś dużego lasu.

39 F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 77; w oryginale: *Neudorf, Eine meil von Polckwitz, hinter der grossen Heide ein Stamhaus deren von Borschmitz.*

3.13. Neufuhrwerk

30. Opis folwarku *Neufuhrwerk*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 77.

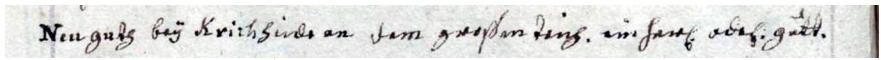
Folwark *Neufuhrwerk*, leżący $\frac{5}{4}$ mili od *Polckwitz* (pol. *Polkowice*)⁴⁰.

Friedrich Bernhard Werner nie zaznaczył na mapie księstwa lokalizacji miejsca opisanego pod hasłem *Neufuhrwerk*. Sądząc z nazwy, był to jakiś nowy folwark, leżący w odległości $\frac{5}{4}$ mili od Polkowic. Można podejrzewać, że jest tu mowa o folwarku *Neuvorwerk*, który można odnaleźć na mapach *Meßtischblatt* pomiędzy miejscowościami *Groß Heinzendorf* (pol. *Jędrzychów*) i *Ober Gläsersdorf* (pol. *Szklary Górne*).

---

40 Tamże, [12] s. 77; w oryginale: *Neufuhrwerk 5. Viertel meil von Polckwitz*.

3.14. Neuguth (Nowy Dwór)

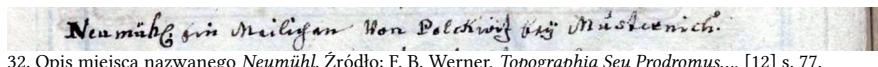

Neuguth bej Krichheide an dem grossen Teich. ein herrl adel. gutt.
31. Opis miejscowości *Neuguth*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 77.

Neuguth (pol. *Nowy Dwór*) koło *Krichheide*, nad dużym stawem, szlahecki majątek pański⁴¹.

---

⁴¹ Tamże, [12] s. 77; w oryginalu: *Neuguth bej Krichheide an dem grossen Teich, ein herrl adel. gutt.*

3.15. Neumühl

32. Opis miejsca nazwanego *Neumühl*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 77.

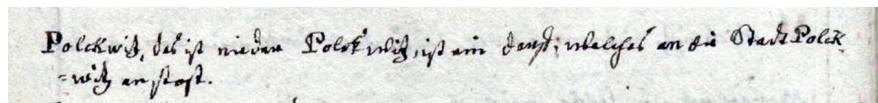
Neumühl, jedną milę od *Polckwitz* (pol. *Polkowice*) koło *Musternich* (pol. *Moskorzyn*)⁴².

Na mapie księstwa Friedrich Bernhard Werner zaznaczył ten młyn pomiędzy miejscowościami *Moskorzyn* i *Žuków*. Na mapach *Meßtischblatt* w tym miejscu odnajdziemy położony nad *Moskorzynką* młyn wodny o nazwie *Neu-Mühle*, obiekt ten dziś już nie istnieje i nie wiem, czy miał polską nazwę.

---

42 Tamże, [12] s. 77; w oryginale: *Neumühl ein Meilichen von Polckwitz bey Musternich*.

3.16. Nieder Polckwitz (Polkowice Dolne)

Polckwitz, das ist nieder Polckwitz, ist ein Dorff; welches an die Stadt Polck
-witz anstößt.

33. Opis wioski Nieder Polckwitz. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 77.

Polckwitz (pol. *Polkowice*), to znaczy *Nieder Polckwitz* (pol. *Polkowice Dolne*), jest to wioska, która sąsiaduje z miastem *Polckwitz* (pol. *Polkowice*)⁴³.

---

43 Tamże, [12] s. 77; w oryginale: *Polckwitz, das ist nieder Polckwitz, ist ein Dorff; welches an die Stadt Polckwitz anstößt.*

3.17. Parschau (Barszów)

34. Fragment mapy *Circuli Lubenensis*, leżącego w księstwie legnickim. Najbardziej wysunięta na północ miejscowością to *Parschau*, czyli Barszów. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus Principatus Silesiae, Lignicensis, volumen IV*, [13] s. 95.

Spośród miejscowości wchodzących w skład dzisiejszej gminy Polkowice należy jeszcze pamiętać o nieistniejącej już wiosce Barszów (niem. *Barschau*), którą zalano w 1977 roku⁴⁴; dlatego też dziś miejsce to znajduje się pod dnem zbiornika odpadów posłotacyjnych „Żelazny Most”.

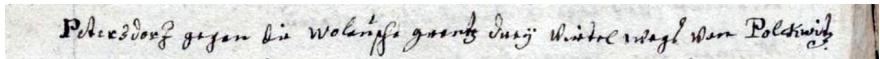
Barszów powinien być uwzględniony w IV tomie *Topographia Seu Prodromus Principatus Silesiae, Lignicensis*, jednakże brak tam opisu tej wioski. Można ją jednak dostrzec na mapie, gdzie nosi ona nazwę *Parschau*⁴⁵.

Przy czym na mapie weichbildu głogowskiego (patrz ilustracja 18) nazwę wioski zapisano w formie *Borischen*, prawdopodobnie wkradło się tam jakieś przekłamanie.

44 G. Kardyś, *Barszów i zbiornik osadowy „Żelazny Most”*, [3] s. 34.

45 F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus Principatus Silesiae, Lignicensis, volumen IV*, [13] s. 95.

3.18. Petersdorf (Pieszkowice)

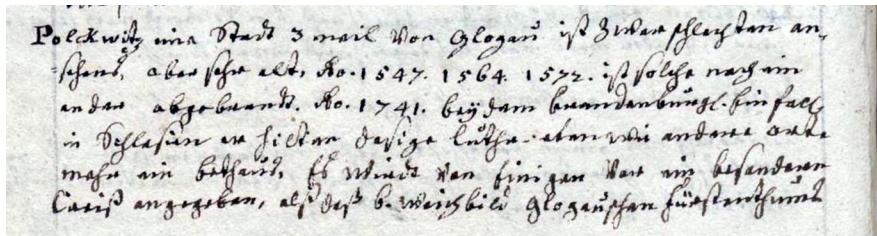

35. Opis miejscowości *Petersdorf*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 77.

Petersdorf (pol. *Pieszkowice*), przy granicy [księstwa] *Wolau* (pol. *Wolów*), $\frac{3}{4}$ [mili] drogi od *Polckwitz* (pol. *Polkowice*)⁴⁶.

---

⁴⁶ F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 77; w oryginale: *Petersdorf gegen die Wolau-sche grenzt drej virtel wegs von Polckwitz.*

3.19. Polckwitz (Polkowice)

36. Opis miejscowości Polckwitz. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 77.

Polckwitz (pol. Polkowice), miasto trzy mile od Glogau (pol. Głogów), jest kiepsko postrzegane, ale bardzo stare. Spłonęło kolejno w latach 1547, 1564 i 1572. Brandenburski najazd na Śląsk z 1741 roku pomógł tutejszym luteranom, jak i tym z wielu innych miejscowości, w zbudowaniu domu modlitwy. Jest ono przez niektórych wykazywane jako oddzielnny okrąg, jakoby szósty weichbild księstwa głogowskiego⁴⁷.

47 Tamże, [12] s. 77; w oryginale: *Polckwitz eine Stadt 3 meil von Glogau ist zwar schlechten ansehen, aber sehr alt, Ao. 1547. 1564. 1572. ist solche nach einander abgebrantdt. Ao. 1741 bey dem brandenburgl. Einfall in Schlesien er hilten dasige luthr. eben wie andere Orte mehr ein bethaus. Es wirdt von Einigen vor ein besondere Creis angegeben, alß daß 6. Weichlich glogauischen Fürstenthumb.*

3.20. Polckwitzer Heide (Las Polkowicki)

Na kilku widokach Polkowic (ilustracje 6, 8 i 9) ukazano, na południowy-wschód od centrum miejscowości, należące do miasta lasy, opisano je jako *Polckwitzer Heide*. Lasy te w języku polskim bywają określane mianem *Puszcza Polkowicka*⁴⁸, ⁴⁹. Jednak moim zdaniem bardziej adekwatna byłaby tu nazwa *Las Polkowicki*.

Przy czym lasy należące do Polkowic znajdowały się także na zachód od miasta, pomiędzy Polkowicami Dolnymi oraz Sieroszowicami. Friedrich Bernhard Werner w jednym ze swoich rękopisów ukazał je na grafice przedstawiającej sieroszowicki dwór oraz dom modlitwy (patrz ilustracja 37), gdzie widoczne na drugim planie lasy opisane zostały jako *Bolckwitzer Heide*.

37. Kuntzendorf Hennhof mit dem Bethaus (pol. dwór pański oraz dom modlitwy w Sieroszowicach). Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 76.

Ta sama ilustracja we Wrocławskim rękopisie Friedricha Bernharda Wernera, podpisana jest *dwór oraz dom modlitwy w Sieroszowicach*⁵⁰, jednakże nie ukazano tam widocznego na drugim planie lasu, brak też jego opisu.

48 W. Machnicki, *Historia Polkowic*, [5] s. 22.

49 G. Kardyś (red.), *Kronika Polkowic 1200-1933*, [2] s. 15.

50 F. B. Werner, *Topographia Seu Compendium...*, [11] s. 111; w oryginale: *Kuntzendorfer hof mitbethaus*.

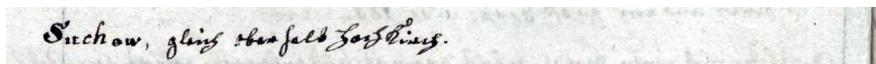
Jeśli chodzi o ścisłość, to *Lasy Polkowickie* (niem. *Polkwitzer Heide*) składały się z dwóch części, a każda z nich miała swoją nazwę. Na starszych mapach *Meßtischblatt* lasy leżące po stronie *Polkowic Dolnych* (niem. *Nieder Polkwitz*) nosiły nazwę *Polkwitzer Nieder-Heide*, natomiast te leżące po stronie dawnych *Polkowic Górnego* (niem. *Ober Polkwitz*) nazywano *Polkwitzer Ober-Heide*. W późniejszych latach pojawiły się tu lasy miejskie określone nazwami *Heerweger Stadtförst* oraz *Heerweger Oberheide Stadtförst*.

Można spotkać się też z publikacją, gdzie nazwy tych obszarów leśnych przetłumaczono na język polski jako *lasy dolne (bory niskie), lasy górne (bory wysokie)*⁵¹.

---

51 G. Kardyś (red.), *Kronika Polkowic 1200-1933*, [2] s. 232.

3.21. Suckow (Żuków)

38. Opis miejscowości *Suchow*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 78.

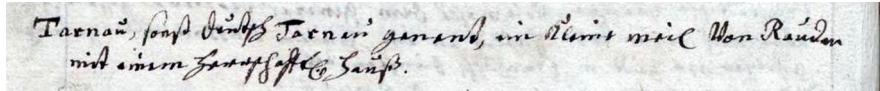
Suchow (pol. *Żuków*), zaraz powyżej *Hoch Kirch* (pol. *Grodowiec*)⁵².

W zapisie *Suchow* miejscowości zapewne wkradła się literówka, gdyż na na mapie księstwa Friedrich Bernhard Werner nazwę wioski zapisał jako *Suckow*, co byłoby dawniejszą formą niemieckiej nazwy *Suckau*.

---

52 F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 78; w oryginale: *Suchow, gleich oberhalb Hoch Kirch*.

3.22. Tarnau (Tarnówek)

39. Opis miejscowości *Tarnau*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 78.

Tarnau (pol. *Tarnówek*), nazywany też *Deutsch Tarneu*, leży małą milę od *Rauden* (pol. *Rudna*), z jednym domem pańskim⁵³.

Dodatkowo Friedrich Bernhard Werner na mapach zamieszczonych w swoich rękopisach nazwę wioski zapisuje też jako *Deutsch Tarnau* (patrz ilustracja 18) oraz *Deutsch Tarne* (patrz ilustracja 34).

***

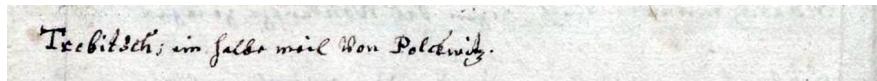
Warto tu zauważyć, że w ówczesnym księstwie głogowskim znajdowały się dwie wioski o nazwie *Tarnau*, drugą z nich Friedrich Berhard Werner opisał następująco: *Tarnau* (pol. *Tarnów Bycki*), niedaleko *Beuthen* (pol. *Bytom Odrzański*), należący do *Carolaten* (pol. *Karolat* lub *Siedlisko*)⁵⁴.

I to właśnie *Tarnów Bycki* nosił niegdyś nazwę *Deutsch Tarnau*, natomiast *Tarnówek* nazywano *Tarnau*. Wydaje się więc, że doszło tu do pewnego nieporozumienia i pomieszano nazwy tych dwóch wiosek.

53 Tamże, [12] s. 78; w oryginale: *Tarnau, sonst deutsch Tarneu genent, ein kleine meil von Rauden mit einem Herrschaft Haufß.*

54 Tamże, [12] s. 78; w oryginale: *Tarnau, unweit Beuthen nach Carolaten gehörig.*

3.23. Trebitsch (Trzebcz)

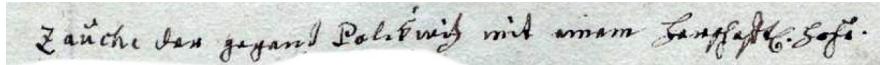
40. Opis miejscowości *Trebitsch*. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 78.

Trebitsch (pol. *Trzebcz*), pół mili od *Polckwitz* (pol. *Polkowice*)⁵⁵.

---

55 Tamże, [12] s. 78; w oryginale: *Treibitsch, ein halbe meil von Polckwitz*.

3.24. Zauche (Sucha Górna)

Zauche der gegen Polkwitz mit einem Herrschaftl. Hof.

41. Opis miejscowości Zauche. Źródło: F. B. Werner, *Topographia Seu Prodromus...*, [12] s. 78.

Zauche (pol. *Sucha Górna*), w okolicy Polckwitz (pol. *Polkowice*), z jednym dworem pańskim⁵⁶.

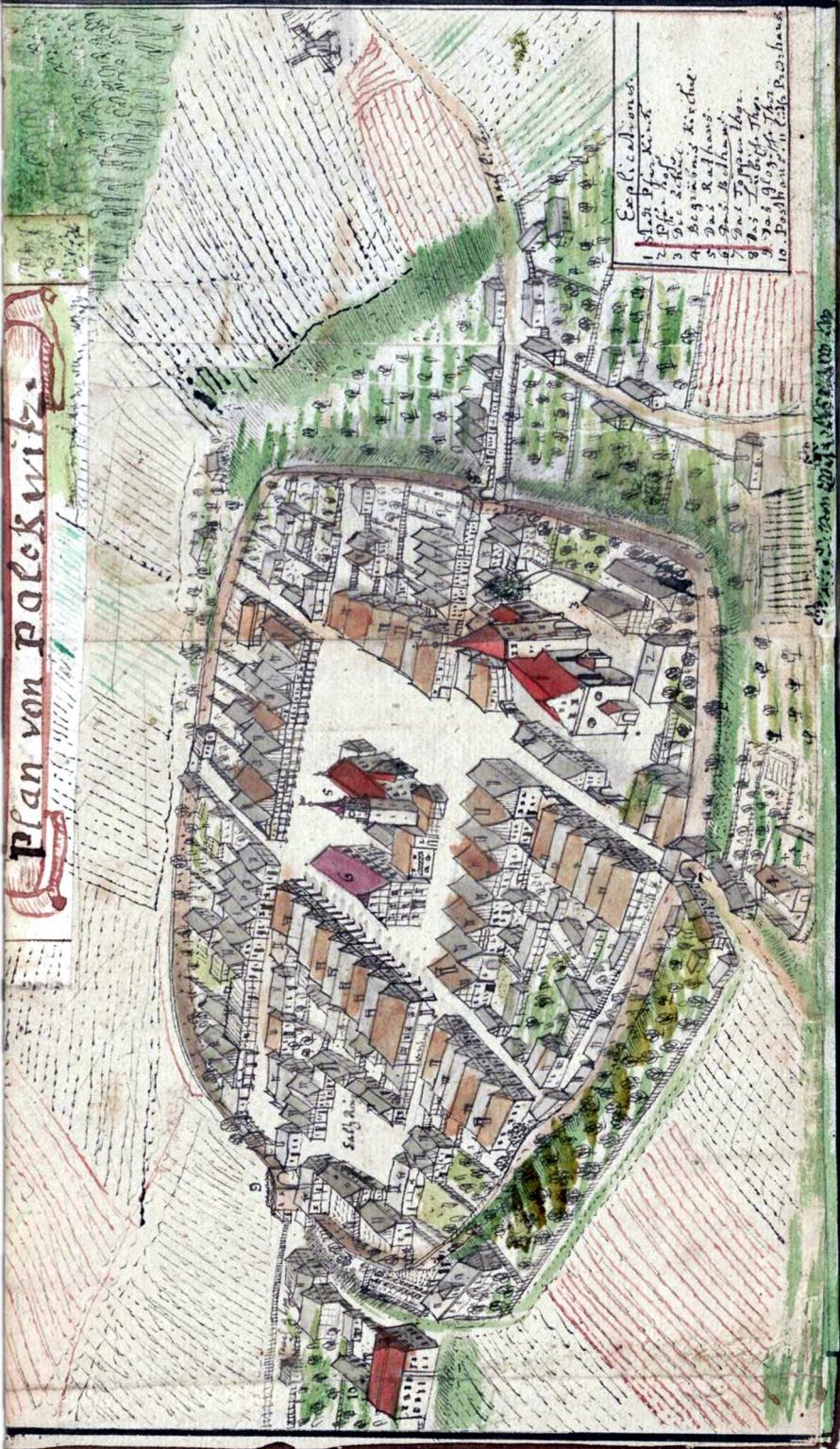
---

56 Tamże, [12] s. 78; w oryginale: Zauche der gegen Polkwitz mit einem Herrschaftl. Hof.

BIBLIOGRAFIA

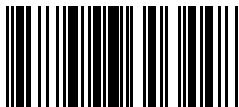
1. Aus der Geschichte unseres Städtchens, [w:] Polkwitzer Stadtblatt, Beiblatt zu Nummer 59, 3 Mai 1932
2. Kardyś Grzegorz (red.), Kronika Polkowic 1200-1933, Towarzystwo Ziemi Polkowickiej, Polkowice 2020
3. Kardyś Grzegorz, Barszów i zbiornik osadowy „Żelazny Most”, Towarzystwo Ziemi Polkowickiej, Polkowice 2011
4. Leitgeb Guido, Chronik der Schützengilde zu Polkwitz, Druck der Buchdruckerei Polkwitz, Polkowitz 1927
5. Machnicki Wojciech, Historia Polkowic, Projekt Print, Polkowice 1998
6. Mapa turystyczna Związek Gmin Zagłębia Miedziowego, Zakład Kartograficzny Sygnatura, Zielona Góra 2004
7. Mapa turystyczno-przyrodnicza powiatu polkowickiego, Wydawnictwo Kartograficzne Jel-Kart, Jelenia Góra 2014
8. Marsch Angelika, Friedrich Bernhard Werner (1690-1776), Towarzystwo Ziemi Głogowskiej, Głogów 1998
9. Tomczak Roman, Miasto za cztery tysiące marek, [w:] Gazeta Polkowicka, nr 4/2007
10. Werner Friedrich Bernhard, Herzgothum Schlesiens oder Scizzen [...], Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Rękopisów, sygn. R 555 e
11. Werner Friedrich Bernhard, Topographia Seu Compendium Silesiae, Pars V, Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego Oddział Rękopisów, sygn. IV F 113 b wol. 3
12. Werner Friedrich Bernhard, Topographia Seu Prodromus Principatus Silesiae, Glogoviensis, volumen 5, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, sygn. XVII. HA, Rep. 135, Nr. 526-5
13. Werner Friedrich Bernhard, Topographia Seu Prodromus Principatus Silesiae, Lignicensis, volumen IV, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, sygn. XVII. HA, Rep. 135, Nr. 526-3
14. Zimmermann Friedrich, Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Zehender Band, bey Johann Ernst Tramp, Brieg 1791

Plan von Polkowitz

ISBN 978-83-963034-4-8

9 788396 303448 >